

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Rousseauova kritika tradičního osvícenského
pojetí člověka**

Blanka Černá

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

**Rousseauova kritika tradičního
osvícenského pojetí člověka**

Blanka Černá

Vedoucí práce:

PhDr. Stanislav Stark, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013.....

Poděkování vedoucímu práce

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu své bakalářské práce, kterým byl pan PhDr. Stanislav Stark, CSc., za vstřícnost, trpělivost a velmi cenné připomínky a podněty ke zvolenému tématu.

OBSAH

1 ÚVOD	1
2 OSVÍCENSTVÍ	3
2.1 Vymezení pojmu osvícenství.....	3
2.2 Obecné rysy myšlení ve věku osvícenství.....	4
2.2.1 Náboženská emancipace	5
2.2.2 Politická emancipace	6
2.2.3 Emancipace vědění.....	7
2.3 Francouzské osvícenství.....	8
3 ŽIVOT JEANA-JACQUESA ROUSSEAU	11
4 ROUSSEAUOVO POJETÍ ČLOVĚKA A LIDSKÉ SPOLEČNOSTI	13
4.1 Přirozený stav	14
4.2 Sociální nerovnost.....	16
4.3 Teorie společenské smlouvy	19
4.4 Svoboda.....	23
4.5 Věda a umění.....	27
5 Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat, markýz de CONDORCET	33
5.1 Život a dílo.....	33
6 CONDORCETOVA KONCEPCE POKROKU A FILOSOFIE DĚJIN	35
7 KOMPARACE ROUSSEAUOVA PESIMISTICKÉHO POSTOJE K POKROKU A VĚDĚNÍ S OPTIMISTICKÝM POSTOJEM CONDORCETA	44
8 ZÁVĚR	47
9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	49
10 RESUME	51

1 ÚVOD

Tématem mé bakalářské práce je originální představitel francouzského osvícenství Jean - Jacques Rousseau a jeho uvažování o člověku a lidské společnosti. Tento filozof vytvořil specifickou sociální filozofii a výrazně zasáhl do vývoje názorů na člověka. V podstatě celé jeho teoretické dílo se zaměřuje na problematiku člověka a lidské společnosti. Rousseauovo myšlení se v mnoha ohledech rozešlo s ideály osvícenského myšlení. Cílem této práce je představit názory, ideje a úvahy J. J. Rousseaua, na základě kterých se vymyká z orientace osvícenského myšlení.

V první kapitole bakalářské práce se pokusím vymezit pojem a všeobecné rysy osvícenství. Více přiblížím tři oblasti, na které se osvícenství primárně zaměřovalo, těmi jsou náboženská emancipace, politická emancipace a emancipace od dosavadního vědění. Pro účely dalšího zkoumání budou v úvodní části ještě zdůrazněny hlavní znaky francouzského osvícenství.

Ve druhé části práce bude pozornost věnována osobnosti J. J. Rousseaua. Nejdříve se zaměřím na jeho hlavní životopisné údaje, následně představím Rousseauovo pojetí člověka a lidské společnosti prostřednictvím analýzy ústředních pojmů jeho filozofie. Těmito pojmy jsou jmenovitě: přirozený stav, sociální nerovnost, teorie společenské smlouvy a svoboda. Tato část práce bude vycházet z interpretace a z analýzy spisů *Rozprava o původu nerovnosti mezi lidmi* a *O společenské smlouvě*. V poslední kapitole této části se pokusím popsat Rousseauův postoj k vědám a umění, jak ho formuluje ve svém prvním díle *Rozprava o vědách a uměních*.

V další kapitole bakalářské práce se budu soustředit na Condorceta, zastánce osvícenských ideálů – víry v rozum a víry v pokrok. Představím jeho koncepci pokroku, jak ji formuluje v svém díle *Náčrt historického obrazu pokroků lidského ducha*. V závěru práce se pokusím srovnat Rousseauův postoj k pokroku a vědě s postojem Condorceta. Položení těchto dvou úvah vedle sebe lépe umožní zdůraznit Rousseauův rozkol s osvícenskými ideály.

2 OSVÍCENSTVÍ

2.1 Vymezení pojmu osvícenství

Různými způsoby a v mírně odlišných časech zažívalo mnoho národů a kultur velmi významné změny v postojích, v náboženství a vědeckých přesvědčeních, v chápání společnosti, politiky, základů autority atd. v průběhu 18. století.¹ Toto období změn je běžně označováno jako osvícenství² a zaujímá pevné místo v dějinách lidského ducha a v dějinách kultury.³

Osvícenství bylo fenoménem celoevropským, zrodilo se v Nizozemsku a v Anglii, odtud brzy proniká do Francie, pak do Německa, k nám a do dalších zemí.⁴ Osvícenství bezpochyby představovalo programové, emancipačně-pedagogické a filozofické hnutí, které usilovalo o podporu věd, o všeobecné rozšíření vědění a o to, aby byly všechny oblasti lidského myšlení podřízeny rozumu.⁵

Osvícenci chtěli prostřednictvím vzdělávání a výchovy probudit v lidech rozum, který překryly pověry, hloupost a dogmata. Během osvícenství bylo zahájeno budování školského systému a byla zavedena všeobecná povinná školní docházka. Tato osvícenská snaha měla vést k tomu, aby z každého jedince byla vychována svobodná racionální bytost, která nemá předsudky a spoléhá se na vlastní rozum a jeho úsudky.⁶

Osvícenci zastávali postoj, že intelektuální a vzdělávací obroda musí následovat sociální reforma, která povede k nastolení nového

---

¹ DENT, Nicholas. *Rousseau*, s. 212.

² Tamtéž, s. 212.

³ CORETH, Emerich., SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 146.

⁴ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení. Od Thaléta k Rousseauovi*, s. 336.

⁵ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). III., Náboženství, magie, osvícenství*, s. 206.

⁶ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 158.

společenského řádu. Na základě těchto změn pak nastane osvícenský věk, věk rozumu, který skončuje se všemi přežitými pravidly a sociální nespravedlností.⁷ S vírou v rozum byla u osvícenců spojena i víra v pokrok, víra v člověka a jeho schopnosti. Člověk byl pojímán jako bytost připravující si lepší svět, a dokonce i jako bytost přímo ho vytvářející.⁸ Obecně lze tedy říci, že osvícenství usilovalo nejen o rozvoj kultury duchovní, ale ve stejné míře i kultury hmotné.

Osvícenci o své době hovořili jako o věku osvícenství. Samotný pojem „osvícenství“ jako označení epochy celého jednoho století se objevuje až roku 1741 a je německého původu - *Aufklärung*.⁹ Je nezbytné připomenout, že anglický výraz *Enlightenment*, který my používáme dnes, a jeho francouzský ekvivalent *Lumieres* nebo španělský *Ilustracion* jsou do značné míry konstrukce 19. a 20. století, a tudíž nejsou součástí původního fenoménu.¹⁰

2.2 Obecné rysy myšlení ve věku osvícenství

Osvícenství tvořilo v zásadě jednotný proud, držící se společného programu, jehož hlavní náplní bylo podřídit veškerý společenský život rozumovým pravidlům založených na rozumovém poznání. Jedině touto cestou dle osvícenců je možné vytvořit lepší, spravedlivější a šťastnější společnost.¹¹ Významnou roli v osvícenském programu hrála filosofie. Filosofie formulovala podmínky a předpoklady pro nastolení věku rozumu a soustředila se na vše, co bránilo k jeho uskutečnění. Obecně se

⁷ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 159.

⁸ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 19.

⁹ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). III., Náboženství, magie, osvícenství*, s. 209.

¹⁰ ISRAEL, Jonathan I. *Democratic Enlightenment. Philosophy, Revolution and Human Rights 1750-1790*, s. 4.

¹¹ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). III., Náboženství, magie, osvícenství*, s. 212.

osvícenská filosofie zaměřovala na tři oblasti - náboženskou emancipaci, politickou emancipaci a emancipaci od dosavadního systému vědění.¹²

2.2.1 Náboženská emancipace

Náboženskou emancipací se rozumí překonání autority církve neboli antiklerikalismus a vytvoření racionálního náboženství neboli deismu.¹³ Antiklerikalismus v sobě zahrnoval jednak odpor vůči církvi jako instituci na všech jejích úrovních a jednak i odpor proti církevní ideologii.¹⁴ Osvícenští myslitelé poukazovali na to, že církev neoprávněně rozšířila svůj okruh působení mimo hranice světa vlastní víry, neomezeně zasahuje do společenského a státního systému a jejím hlavním cílem je moc, majetek a právní privilegia, což s původním posláním náboženství vůbec nesouvisí.¹⁵ Osvícenci dále upozorňovali na nadpřirozený a spekulativní charakter teologie, bránící se jakémukoliv racionálnímu odůvodnění. Osvícenecká kritika směřovala především proti všem formám magicko-pověrečným, praktikám a představám, které lidi odsuzovaly k hlouposti a nekritičnosti. Tento iracionalismus pak zabraňoval přijetí nových myšlenek a tím i sociálním změnám.¹⁶ V neposlední řadě byla církev ze strany osvícenců obzvláště odsuzována za duchovní útlak, tj. netoleranci a pronásledování jinak smýšlejících.¹⁷

Osvícenští myslitelé se však domnívali, že náboženství je pro jednotlivce i pro společnost prospěšné, a proto se snažili o propagaci racionálního náboženství neboli deismu. Deismus uznává boha jako nejvyšší rozumový a tvůrčí princip, jenž svět stvořil a vtiskl přírodě její

---

¹² ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 159.

¹³ Tamtéž, s. 161.

¹⁴ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 336.

¹⁵ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 161-162.

¹⁶ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). III., Náboženství, magie, osvícenství*, s. 137-138.

¹⁷ Tamtéž, s. 139.

zákony, které zajišťují chod světa.¹⁸ Bůh dál do svého díla nezasahuje, o svět a o lidi se nestará. Svět se tak stává světem, který s Bohem nemá již nic společného a který Boha již nepotřebuje.¹⁹ Deismus nezná zázraky a zjevení, rozum považuje za jediný zdroj náboženské pravdy, umožňuje vysvětlovat existující svět již bez Boha a také poskytuje zdůvodnění náboženské tolerance. Deismus vlastně činil církve zbytečnou.²⁰ Deistické pojetí náboženství splňovalo požadavky osvícenského myšlení v mnoha ohledech, a proto se v období osvícenství stává převažující tendencí, ačkoliv nechybí ani tendence k teismu, ani k ateismu.²¹

2.2.2 Politická emancipace

Politická emancipace ve věku osvícenství se projevovala společenskou kritikou, formou politického uspořádání - osvíceným absolutismem a naukou o společenské smlouvě.²² Osvícenská kritika nesměřovala jen na církve a její intriky, zaměřila se rovněž na morální a sociální poměry různých stavů, zejména poukazovala na privilegia a majetek šlechty či jejího výsadního postavení ve státě a v církvi. Osvícenci upozorňovali na problém rovnosti práv. Během doby se výhrady vůči stávajícím poměrům stupňovaly a ke konci století se osvícenská kritika nezastavila dokonce ani před vládcem a jeho absolutistickou mocí.²³ Kritika se stala pro osvícenské hnutí médiem pro ustavení nového řádu rozumu.²⁴

Dalším projevem politické emancipace byl osvícený absolutismus. Forma státního zřízení, v jehož čele stojí vzdělaný, ctnostný a osvícený

¹⁸ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 336.

¹⁹ CORETH, Emerich., SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 151.

²⁰ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 164.

²¹ HORYNA, Břetislav. et al. *Filosofický slovník*, s. 302.

²² Tamtéž, s. 164.

²³ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). III., Náboženství, magie, osvícenství*, s. 212-214.

²⁴ Tamtéž, s. 212.

panovník disponující neomezenou mocí a svobodou politického rozhodování. Tento absolutní monarcha nepředstavoval však tyrana, ale racionálního a spravedlivého člověka, kterému šlo o obecné blaho společnosti. Osvícený panovník zaváděl reformy ve prospěch zaostalého obyvatelstva.²⁵ Mezi klíčové reformy patřila reforma školství a vzdělávacího systému, reforma státní správy, soudnictví a zrušení nevolnictví. Reformní vůle se postupně dotkla všech kulturních a sociálních oblastí a položila základy pro vytváření moderního právního státu.²⁶

Politická emancipace měla i čistě teoretickou podobu. Ta se projevovala především filosofickými analýzami státního zřízení.²⁷ V období osvícenství vycházelo mnoho spisů, které se zabývaly nápravou nevyhovujících společenských a státních poměrů a zároveň se snažily představit univerzální ideál či schéma nejlepšího státu.²⁸ Navrhované koncepce státního zřízení u většiny osvícenských filosofů vychází z teorie přirozeného práva a teorie společenské smlouvy.²⁹

2.2.3 Emancipace vědění

Osvícenství připisovalo velký význam vědě. Osvícenští myslitelé byli přesvědčeni, že vše je nutné rozumově vysvětlovat na základě faktů a zkušenosti.³⁰ Ve světě vědění a poznání nemělo platit nic než pravda, kterou lze nalézt jedině cestou vědecké metody a pomocí vědeckých

²⁵ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 166.

²⁶ CORETH, Emerich., SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 149.

²⁷ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 167.

²⁸ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*, s. 262.

²⁹ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 157.

³⁰ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 337.

důkazů.³¹ Osvícenští myslitelé vyzdvihovali vědecký obraz světa, naprosto odmítali nadpřirozený a teologický výklad světa. Osvícenská věda byla eklektická, neboť přejímala z různých novověkých filosofických směrů a vědeckých teorií to, co vyhovovalo jejím záměrům pro vytvoření věku rozumu.³² Scholastická filosofie a metafyzika 17. století byly zavrhnuty jako neplodné spekulace a metafyzické úvahy.³³

Osvícenství se vyznačovalo vírou ve vědu, věřilo v moc vědy nad přírodou a její užitek vedoucí k prosperitě a blahobytu lidstva. V 18. století se nové vědění a nové poznatky uskutečňovaly především v přírodních a humanitních vědách, rozvíjela se např. experimentální fyzika - nauka o elektřině, chemie, lékařství, biologie, ale také ekonomie, právo, filosofie dějin, sociologie, pedagogika. Osvícenci chtěli disponovat uceleným přehledem o všech oborech lidského vědění, a proto sestavovali naučné slovníky – encyklopedie.³⁴ Tyto obsáhlé slovníky byly následně publikovány a nové vědění se šířilo i do podvědomí osvícenské veřejnosti. Emancipace vědění byla pro osvícence jednou z podstatných podmínek nastolení osvíceného věku.³⁵

2.3 Francouzské osvícenství

Osvícenství se promítlo do myšlení celé Evropy, svého vrcholu však dosahovalo ve Francii, zde bezpochyby jeho představitelé patřili mezi nejkritičtější a nejbojovnější filosofy osmnáctého století.³⁶ Ve francouzských dějinách bývá toto období často označováno jako „století filosofů“. Nebyly v něm sice vytvářeny žádné velké filosofické systémy,

³¹ DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). III., Náboženství, magie, osvícenství*, s. 216.

³² ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 173-175.

³³ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 94.

³⁴ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 337.

³⁵ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 179.

³⁶ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 173.

ale filosofové začali intenzivně zasahovat do veřejného života a udávali jistou dobu jeho ráz. Za filosofy nebyli v osvícenství považováni jen filosofové v úzkém profesním smyslu, ale všichni svobodomyšlní učenci, kteří usilovali o šíření světla rozumu. Jejich diskuse a konverzace, většinou na téma vědy, politiky a společenských poměrů, probíhaly zejména v prostředí nově vzniklých kaváren a salónech.³⁷

Francouzská osvícenecká filosofie byla významně ovlivněna anglickými filosofickými směry a vědou.³⁸ Převážná část francouzských osvícenců vycházela či navazovala zejména na Lockův senzualismus, Baconův empirismus a Hobbesovy právní teorie. Vzorem vědeckosti se pro ně stala Newtonova mechanika a fyzika.³⁹ O přenesení anglických myšlenek do Francie se postarali ve svých dílech především dva význační myslitelé francouzského osvícenství: Montesquieu a Voltaire.⁴⁰ Ve francouzské filosofii dominoval vliv Decartův a racionalismus obecně, ale proudění nových myšlenek z Anglie způsobilo, že jejich působení ustupovalo do pozadí.⁴¹

Pro francouzskou osvícenskou filosofii byly charakteristické přibližně dva směry: reformistický a revoluční. Přestavitelé reformistického směru zastávali silně protináboženský postoj, usilovali o překonání náboženských pověr a fanatismu rozumovým náboženstvím ve smyslu deismu. Dále jim šlo o změnu stávajícího státního zřízení – absolutistickou monarchii chtěli nahradit monarchií konstituční.⁴² S tímto zaměřením se ztotožňovala především první generace francouzských osvícenců, mezi kterou patřili Montesquieu a Voltaire. Revoluční směr zastával materialismus a politicky se zasazoval o republiku.⁴³ Tímto směrem se ubírala druhá generace francouzských osvícenců, mezi

³⁷ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 335.

³⁸ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, s. 207.

³⁹ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 21.

⁴⁰ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*, s. 262.

⁴¹ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, s. 207.

⁴² Tamtéž, s. 207.

⁴³ Tamtéž, s. 207.

kteřou patřili Rousseau, Diderot, La Mettrie a jiní. Podle vnitřního dějinného členění byla rozlišována ještě třetí generace, kterou reprezentovali teoretici. Tito myslitelé se vyznačovali tím, že se snažili východiska osvícenské filosofie uplatňovat i v oblastech psychologie, biologie nebo v politice. K této generaci patřili Buffon, Turgot, Condorcet a další.⁴⁴

Třetím význačným rysem francouzského osvícenství byl velký zájem o pokrok a smysl pro civilizaci.⁴⁵ Osvícenci byli přesvědčeni, že trvalý vzestup lidstva je podstatným způsobem podmíněn pokrokem vědeckého poznání. Věda má pomoci člověku ovládnout přírodu a pomáhat mu v jeho úsilí o sebezdokonalování.⁴⁶ Praktickým využitím vědeckých poznatků je člověk schopen podmanit si svět a přetvářet ho vědomě k obrazu svému.⁴⁷ Osvícenci silně věřili v pokrok, proto upínali svůj zájem k umění, k dovednostem řemeslným, průmyslu, zemědělství, obchodu, bankovníctví atd.⁴⁸ Idea pokroku zaznívá také ve všech svazcích *Encyklopedie*, neboť tento racionální slovník představoval souhrn veškerého dosavadního vědění, zobrazoval tedy teoretický i praktický pokrok lidského ducha. Teorie neustále rostoucího pokroku v dějinách lidstva se v tomto historickém období výrazně projevovala u mnoha myslitelů, jako byli Montesquieu, Voltaire, Turgot a další, ale především u Condorceta.⁴⁹

Celkově lze říci, že názorové posuny mezi jednotlivými francouzskými osvícenci byly minimální, ovšem s výjimkou Rousseaua.⁵⁰

⁴⁴ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, s. 207.

⁴⁵ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 339.

⁴⁶ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 21.

⁴⁷ Tamtéž, s. 94.

⁴⁸ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 339.

⁴⁹ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 167.

⁵⁰ HORYNA, Břetislav. et al. *Filosofický slovník*, s. 303.

3 ŽIVOT JEANA-JACQUESA ROUSSEAU

Jean Jacques Rousseau se narodil 28. června roku 1718 v Ženevě jako druhé dítě manželům Izákovi a Zuzaně Rousseauových. Matka Jeanu Jacquesovi zemřela záhy po porodu. Na jeho výchově se podílel částečně otec Izák a částečně příbuzní – otcova sestra a matčin bratr.⁵¹ Rousseau nikdy nenavštěvoval veřejnou školu, ale už v sedmi letech přečetl všechny knihy z rozsáhlé matčiny knihovny, nejvíce ho zaujaly Plútarchovy Životopisy slavných Řeků a Římanů.⁵² Četba se pro něj stala prvořadou vášní, která ho provázela po celý život.⁵³ Když bylo Rousseauovi deset let, byl jeho otec nucen kvůli politickému konfliktu opustit Ženevu. O výchovu syna se již pak dál nestaral. Teta a strýc ho dali nejprve do učení k písařovi, to však nemělo úspěch. Dále nastoupil do učení jako rytec k obzvláště hrubému a neomalenému mistrovi. Od něj v roce 1728 Rousseau utekl.

Na svých toukách po Savojsku se šestnáctiletý Rousseau živil různými zaměstnáními a seznámil se svojí první osudovou ženou - paní de Warens, u které o čtyři roky později našel útočiště. Tato bohatá madam propůjčila Rousseauovi své přátelství a azyl. S přestávkami u ní pobýval bezmála deset let. V jejím domě měl čas a možnost se vzdělávat, studoval medicínu, latinu a hudbu, oddával se četbě.⁵⁴ Tehdy mu poprvé do rukou přišlo Voltairovo dílo, byla to *Henriada*, oslavná báseň na rytířského a svobodomyšlného krále Jindřicha IV., která pravděpodobně ovlivnila Rousseauův další myšlenkový vývoj.⁵⁵ Postupně se rovněž seznamoval s díly např. Montaigne, Leibnize, Locka, Pascala a dalších.⁵⁶

⁵¹ ČECHÁK, Vladimír. Život Jean Jacques Rousseaua, in: ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau: 230 let od úmrtí: sborník textů*, s. 66.

⁵² Tamtéž, s. 66.

⁵³ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 62.

⁵⁴ MCGREAL, Ian Philip, ed. *Velké postavy západního myšlení: slovník myslitelů*, s. 329.

⁵⁵ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 64-65.

⁵⁶ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 351.

V roce 1741 se vydal do Paříže, kde navázal četné známosti s francouzskými filozofy, zvláště s Diderotem a D' Alembertem, kteří se podílí na tvorbě *Encyklopedie*.⁵⁷ Rousseau k tomuto projektu sice přispěl několika hesly o hudbě, avšak v této době o literární tvorbě dosud nepřemýšlel, jeho ctižádostí bylo zatím divadlo a hudba.⁵⁸ Špatná finanční situace ho přiměla k přijetí práce tajemníka francouzského velvyslance v Benátkách. V tomto úřadě působil pouze jeden rok a vrátil se zpět do Paříže. Při svém návratu do Francie potkal svoji druhou osudovou ženu – pradlenu Terezu Levasseurovou. Tato jednoduchá dívka nízkého původu se stala jeho celoživotní družkou, s níž měl pět dětí, které však odložil do nalezince.⁵⁹

V roce 1749 vypsala Akademie v Dijonu veřejnou soutěž na nejlepší vyřešení otázky: zda pokrok věd a umění přispěl ke zkažení, nebo očistě mravů.⁶⁰ Rousseauova *Rozprava o vědách a uměních* (1750) odpověděla na zadanou otázku záporně, vyvolala všeobecné pohoršení, ale přesto v soutěži získala první místo. Přes noc se stal slavným spisovatelem a tento první úspěch ho obrátil na literární dráhu. Další jeho *Rozprava o původu nerovnosti mezi lidmi* (1753), která vznikla rovněž jako odpověď na soutěžní otázku, cenu nezískala, ale byla ještě slavnější. Nicméně ve svých postojích se s encyklopedisty začal stále víc rozcházet.

Po svém prvním literárním úspěchu žil zčásti v Paříži, zčásti v jiných místech Francie a jistou dobu také v Ženevě.⁶¹ Vznikaly jeho další významné spisy: *List d' Alembertovi o divadlech* (1758), *Julie neboli Nová Heloisa* (1761), *O společenské smlouvě neboli zásady politického práva* (1762), *Emil neboli O vychovávání* obsahující *Vyznání savojského*

⁵⁷ ČECHÁK, Vladimír. Život Jean Jacques Rousseaua, in: ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau: 230 let od úmrtí: sborník textů*, s. 71.

⁵⁸ DOSTÁL, Antonín. *J. J. Rousseau*, s. 13.

⁵⁹ Tamtéž, s. 14-15.

⁶⁰ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 351.

⁶¹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*, s. 269.

vikáře (1762). Svoji kritikou a útoky na soudobou společnost si získal nejen četné nepřátele (některé encyklopedisty, Voltaira), ale popudil proti sobě stávající politické zřízení a církev.⁶² Po uveřejnění *Emila* byl na Rousseaua vydán zatykač a po dalších osm let (1762 - 70) pobýval ve vyhnanství. Nejdříve uprchnul do Švýcarska, potom do Anglie k Humovi. Po roce a půl podlehl stihomamu a s anglickým filosofem se ve zlém rozešel.⁶³ V roce 1770 se vrátil do Paříže a pracoval na *Vyznáních* (psaných 1765 - 1770). V tomto období u něj propukla vážná duševní choroba, ale navzdory tomu ještě napsal *Sny samotářského chodce*. Rousseau náhle zemřel 2. 7. 1778 v Ermenonville.⁶⁴

4 ROUSSEAUOVO POJETÍ ČLOVĚKA A LIDSKÉ SPOLEČNOSTI

Jak už bylo řečeno výše, základem osvícenského myšlení byla neomezená důvěra v rozum a víra v pokrok. O těchto bodech, v nichž osvícenství spatřovalo svoji slávu, měl Rousseau hluboké pochybnosti.⁶⁵ Na rozdíl od ostatních svých současníků prosazoval proti všeobecné nadvládě rozumu primát citu a srdce, proti zbožnému uctívání civilizace, kultury, vědy a umění stavěl přírodu, přirozenost, prostotu a jednoduchost, proti nadšení z civilizačního vzestupu a víře v pokrok obhajoval názor o postupujícím celkovém úpadku mravů člověka.⁶⁶ Rousseau byl přesvědčen, že společnost 18. století je špatná pro člověka vůbec.⁶⁷ Ve všech svých spisech se v podstatě zaměřuje na zkoumání člověka, jeho místa, role, směřování.⁶⁸ Snaží se odhalit kořeny a původ zla ve společnosti, poté navrhuje způsob, jak ho odstranit, aby to vedlo

⁶² DUROZOI, Gérard., ROUSSEL André. *Filozofický slovník*, s. 256.

⁶³ Tamtéž, s. 256.

⁶⁴ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 353.

⁶⁵ WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*, s. 139.

⁶⁶ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 350.

⁶⁷ DUROZOI, Gérard., ROUSSEL André. *Filozofický slovník*, s. 256.

⁶⁸ STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*, s. 38.

k nápravě lidstva. Svými myšlenkami a útoky na tehdejší společnost se řadí již v období osvícenství k jeho prvním kritikům.⁶⁹

Význačný filosof David Gauthier ve své knize konstatuje, že historie lidstva, kterou Rousseau líčí, je více než příběhem společenské transformace a tím i rozvoje rozumu a reflexe. Především je to morální historie, ztráta nevinnosti a sestupu do zkaženosti. To s sebou přináší téměř poprvé pocit úzkosti, který se stal důvěrně známý nám, kdo žijeme v moderním světě – pocit izolace od ostatních a odcizení od společnosti spolu s nostalgií po minulosti. Tato morální historie představuje pro Rousseaua problém, o kterém informují všechna jeho psaná díla.⁷⁰

4.1 Přirozený stav

Rousseauova základní myšlenka zní, že původně byl člověk od přírody dobrý, že lidská přirozenost vede člověka v jeho životě k mravnímu dobru.⁷¹ Z tohoto důvodu Rousseau využívá obrazu přirozeného stavu jako kontrastního pozadí, na němž ukazuje patologické prvky moderní doby.⁷²

Především ve své *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi* líčí přirozený stav, který ještě rozlišuje na čistý a relativní. V čistém přirozeném stavu jsou všichni zdraví, protože příroda sama vyhlazuje všechno slabé, vládne zde přirozená ctnost a sexuální vztahy jsou pouze animální a nekomplikované. „*Samci a samičky se spojovali náhodně, na setkání, podle příležitosti a přání, aniž by nezbytně potřebovali řečí vyjádřit to, co si chtěli sdělit, a stejně lehce se opouštěli.*“⁷³ V tomto stavu neexistují žádné sociální vztahy, žádné vztahy komunikace a chování zde

⁶⁹ HORYNA, Břetislav. et al. *Filosofický slovník*, s. 303.

⁷⁰ GAUTHIER, David. *Rousseau. The Sentiment of Existence*, s. 3.

⁷¹ STARK, Stanislav. *Filosofie člověka v historickém kontextu*, s. 38.

⁷² ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 170.

⁷³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 98.

určují pouze instinkty.⁷⁴ Lidská činnost se omezuje na uspokojování potřeb nezbytných k přežití.

Každý byl přirozeně soběstačný, schopný zajistit si několik svých potřeb, byť i vlastním úsilím. Naši předkové byli silnější, fyzicky zdatnější, ale podstoupili mnohem jednodušší duševní vývoj. Pro uspokojení svých potřeb první lidé potřebovali malou paměť, ještě menší obezřetnost a jen omezené povědomí o svém okolí. Jejich uvažování bylo tak chabé jako jejich vědomí.⁷⁵ Ačkoliv oni postrádali společenskost, jejich pudový zájem o zachování byl umírňován přirozeným odporem - nevidět žádné smyslové bytosti zahynout nebo trpět. Tento odpor k utrpení Rousseau nazývá soucitem.⁷⁶ Soucit je tedy přirozený cit, který v každém jedinci oslabuje lásku k sobě a nutí nás pomáhat trpícím. V přírodním stavu nahrazuje zákony, mravy i ctnost.⁷⁷

Jak ve své knize píše Coreth Emerich, Rousseau vypodobňuje stav, kde „přirozený člověk“ (*homme naturel*) je na úrovni divocha v protikladu k člověku civilizace „člověk člověka“ (*homme de l'homme*).⁷⁸ Rousseau nijak čistý přirozený stav neidealizuje, a proto Voltairovo tvrzení, že vybízel lidi k tomu, aby chodili po čtyřech, nebylo vůbec oprávněné.⁷⁹ Rousseauův záměr byl prostřednictvím čistého přirozeného stavu odkrývat nově zavedené, umělé, nepřirozené prvky lidského chování, které brání člověku ve vlastním sebeurčení. Ve své *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi* konstatuje: „divoch žije pro sebe, ale člověk společenský vždy pro svět, umí žít jen v mínění druhých a dovede cítit svou vlastní existenci takřka jen podle jejich úsudku.“⁸⁰

⁷⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 99.

⁷⁵ GAUTHIER, David. *Rousseau. The Sentiment of Existence*, s. 5.

⁷⁶ Tamtéž, s. 5.

⁷⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 107.

⁷⁸ CORETH, Emerich., SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 161.

⁷⁹ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, s. 504.

⁸⁰ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 144.

Z čistého přirozeného stavu se podle Rousseaua vyvinul postupně stav primitivního společenského řádu – relativní přirozený stav. V tomto období přírodní člověk nabýval své dobré vlastnosti, kterými jsou cit, řeč a myšlení. Lidé se začali sdružovat, zakládali rodiny a stálá společenství. Byly vynalezeny řemesla a nástroje pro snazší získávání obživy. Objevovaly se první náznaky osobního vlastnictví, avšak ještě bez dělby práce, a tudíž zde vládla všeobecná rovnost mezi jedinci. Společenské vztahy byly harmonické, založené na spolupráci a přátelství. Tento úsek lidských dějin se vyznačuje prostotou, skromností, nezávislostí a spokojeností. Rousseau ho hodnotí nejpozitivněji, jednoznačně říká: *„tento stav byl nejlepší pro člověka, a že ho lidstvo opustilo jen nějakou nešťastnou náhodou, která vzhledem k všeobecnému užítku neměla nikdy přijít.“*⁸¹ Rousseau dále tvrdí, *„že lidstvo bylo stvořeno k tomu, aby v něm navždy zůstalo, že tento stav je skutečným mládím světa.“*⁸² Všechny další pokroky lidského ducha podle jeho mínění ukončil onen zlatý věk, etapa všeobecné rovnosti a mravní neporušitelnosti.

4.2 Sociální nerovnost

Otázka sociální nerovnosti je hlavním tématem díla *Rozprava o původu nerovnosti mezi lidmi*. Již v úvodní kapitole Rousseau poznamenává, že rozlišuje u lidstva dvě nerovnosti: *„jednu nazývám přirozenou nebo tělesnou, protože je vytvořena přírodou a spočívá v rozdílnosti věku, zdraví, tělesných sil a vlastností ducha i duše. Druhou můžeme nazvat nerovností mravní nebo politickou, protože závisí na jakési úmluvě a je podložena nebo schválena souhlasem lidí.“*⁸³ Jeho cílem bylo odhalit původ společenské nerovnosti a pozorovat její vývoj.

---

⁸¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 122.

⁸² Tamtéž, s. 122.

⁸³ Tamtéž, s. 83.

Rousseau zdůrazňuje, že lidstvo samo začalo opouštět přirozený stav, protože vytvářelo prostředky ke zlepšení svých životních podmínek. Tyto okolnosti s sebou přinesly potřebu vzájemné spolupráce mezi jedinci. Rozvoj spolupráce mezi lidmi vedl k zavedení dělby práce a ke zrodu soukromého vlastnictví, na základě těchto skutečností pak vznikla společnost, později stát. V druhé části pojednání jasně píše: „*onen člověk, který si obsadil jistý kus pozemku, prohlásil: Tohle je mé! a našel dost prostoduchých lidí, kteří mu to uvěřili, byl skutečným zakladatelem občanské společnosti.*“⁸⁴ Dále poznamenává k těmto nově zavedeným životním podmínkám: „*kolika zločinů, válek, vraž, béd a hrůz by bylo lidstvo ušetřeno, kdyby byl někdo vytrhal kůly, zasypal příkopy a zavolal na své druhy: Chraňte se poslouchat toho podvodníka. Jste ztraceni, jestliže zapomenete, že ovoce patří všem a země žádnému.*“⁸⁵

Příčinu nerovnosti Rousseau bezpochyby spatřoval v soukromém vlastnictví, které zapříčinilo protikladnost lidských zájmů, konkurenci a snahu o obohacení na úkor druhých: „*konkurence a soupeření, rozpor zájmů a vždy skryté přání získávat na újmu druhých, všechna tato zla jsou následkem vlastnictví a nerozlučným doprovodem rodící se nerovnosti.*“⁸⁶ Lidé se stali chtivými, ctižádostivými a zlými, zrodilo se násilí a loupeže.

Další příčinu nerovnosti vidí v závislosti jednoho člověka na jiném. Tato závislost je dle Rousseaua způsobena rozvojem dělby práce, civilizací.⁸⁷ Poukazuje na to, že prostřednictvím lidské kooperace se formovaly veškeré instituce především vlastnické, dále hierarchické a také politické. Všechny tyto instituce jednoznačně označuje za hlavní zdroje sociální nerovnosti. Lidský život ve společenské sféře je v podstatě

⁸⁴ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 115.

⁸⁵ Tamtéž, s. 115.

⁸⁶ Tamtéž, s. 126.

⁸⁷ ČECHÁK, Vladimír. Život Jean Jacques Rousseaua, in: ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau: 230 let od úmrtí: sborník textů*, s. 80.

vpleten do systému nerovností, který spočívá ve výsadách jedněch a omezeních druhých.⁸⁸

Obecně lze říci, že Rousseau ve vývoji společenského uspořádání rozlišuje tři stupně sociální nerovnosti. Za její první stupeň považuje vznik vlastnictví: vytvořil bohaté a chudé. Druhý stupeň podle jeho mínění představuje vznik státu: vytvořil vládce a ovládané. Třetím a posledním stupněm sociální nerovnosti byl zvrát moci v libovůli (tj. přechod od smluvní zákonité moci k moci despotické): vytvořil pány a otroky, jejichž jedinou povinností je poslušnost. *„Ctižádostiví vůdci využívali všech okolností k udržení svého úřadu v příbuzenstvu a lid, jenž byl již zvyklý na závislost, klid a pohodlí života a neschopný zlomit své okovy, se zvětšením své služebnosti souhlasil, aby upevnil svůj klid. Takto se stali náčelníci dědičnými. Zvykli si pohlížet na svůj úřad jako na rodinný majetek, považovat se za vlastníky státu, v němž byli zpočátku jen úředníky. Zvykli si nazývat své spoluobčany svými otroky a zahrnovat je mezi dobytek a věci, které jim patřily, a sami sebe nazývat rovnými bohům a králi králů.“*⁸⁹

Poslední stupeň jednoznačně označuje za vrchol vši nerovnosti, nejkrajnější zvrhlost.⁹⁰ Rousseau tvrdí, že v tomto bodě se uzavírá kruh a dotýká se začátku, neboť tady se všichni poddaní opět stávají rovnými, protože nic neznamenaají, znalost dobra a základu spravedlnosti znovu mizí.⁹¹ Poddaní se tak dostávají do situace, která existovala v přirozeném stavu, kde stejně jako v despocii platilo právo silnějšího. Tento nový přirozený stav se od původního liší tím, že onen stav byl přírodním stavem v jeho čistotě, zatímco tento je plodem krajní korupce. Lidstvo se vyvinulo z nevinného přírodního stavu do nepřirozeného stavu, kde

⁸⁸ ZNOJ, Milan. Rousseauův krok od „Původu nerovnosti“ ke Společenské smlouvě“, in: ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau: 230 let od úmrtí: sborník textů*, s. 14.

⁸⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 138-139.

⁹⁰ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*, s. 271.

⁹¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 142-143.

panuje lež, lehkomyšlnost, čest bez ctnosti, rozum bez moudrosti a radost bez štěstí.⁹²

Své úvahy o původu a vývoji sociální nerovnosti Rousseau uzavírá shrnutím do několika vět: „nerovnost, která v přírodním stavu takřka neexistuje, získává svou sílu a vzrůst svého vývoje z našich schopností a z pokroku lidského ducha a stává se pevnou a zákonitou zřízením vlastnictví a zákonů,..mravní nerovnost je opakem přirozeného práva. Tento rozdíl jasně určuje, co si z tohoto hlediska máme myslet o druhu nerovnosti, jež vládne mezi všemi civilizovanými národy, protože je zřejmě proti zákonům přírody, ať to definujeme jakkoli, aby dítě poroučelo starci, aby hlupák vedl člověka moudrého a aby hrstka lidí oplývala nadbytkem, zatímco množství hladových se nedostává nejnужnějšího.“⁹³ Z obsahu *Rozpravy o původu nerovnosti mezi lidmi* je zřejmá Rousseauova kritika na existující společenský systém v tehdejší době ve Francii.

4.3 Teorie společenské smlouvy

Rousseau se nespokojil pouze s konstatováním rozporu mezi lidskou přirozeností a společensko-právními poměry existujícími v jeho době, ale snažil se najít řešení, jak tento stav nepřirozenosti a nesvobody překonat.⁹⁴ Rousseauovi se často přisuzovala myšlenka „návratu k přírodě“, avšak ta se u něj vůbec nenachází.⁹⁵ Přesto i jeho současník Voltaire zastával postoj, že tento návrat je Rousseauovým receptem na lepší a spravedlivou společnost. Ve skutečnosti jeho východiskem byl

⁹² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 145.

⁹³ Tamtéž, s. 145.

⁹⁴ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, s. 506.

⁹⁵ CORETH, Emerich., SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 161.

naopak útěk vpřed, k naprosté denaturalizaci člověka, který posléze může získat opět své dobré ztracené vlastnosti.⁹⁶ Pro nevyhovující společensko-právní poměry vymyslel cestu nápravy prostřednictvím státoprávní teorie založené na ideji společenské smlouvy, již formuluje ve spisu *O společenské smlouvě*.⁹⁷ V sociálně-politické oblasti navazuje zejména na myšlenky Hobesovy a Lockovy, které Rousseau podle vlastních představ dále rozpracovává.⁹⁸

Svoji konstrukci ideálního státního zřízení v knize *O společenské smlouvě* zahajuje výkladem o prvních společnostech. Za nejstarší přirozenou společnost považuje rodinu: „*rodina je prvním vzorem státní společnosti: hlava státu je obrazem otce, lid je obrazem dětí a všichni, i když se narodili rovní a svobodní, zcizují svou svobodu jen pro svůj užitek.*“⁹⁹ Z tohoto ideálního společenství, jak již poukázal ve své *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi*, se lidstvo samo svým vývojem dopracovalo do stavu, kde panuje otroctví a nepřirozenost. V úvodní části *O společenské smlouvě* se dozvídáme o základním problému, který se chystá řešit: „*Nalézt takovou formu sdružení, které by společnou silou bránilo a ochraňovalo osobu a majetek každého člena, v němž by však každý poslouchal jenom sebe samého, i když se sloučí se všemi, a zůstal svobodným jako dříve.*“¹⁰⁰

Společenskou smlouvu uzavírá lid. V této dohodě dobrovolně dává každý člen společnosti svou osobu a všechna svá práva ve prospěch celého společenství. Tento sdružující úkon okamžitě tvoří z každého účastníka smlouvy právnické a hromadné těleso, které má svou jednotnost, své společné já, svůj život a svou vůli.¹⁰¹ Tato veřejná osoba, vytvořená sjednocením všech členů, se jmenuje státní těleso, které je

⁹⁶ DUROZOI, Gérard., ROUSSEL André. *Filozofický slovník*, s. 256.

⁹⁷ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 172.

⁹⁸ CORETH, Emerich., SCHÖNDORF, Harald. *Filosofie 17. a 18. století*, s. 162.

⁹⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 218.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 227.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 228.

svými členy nazýváno státem.¹⁰² V Rousseauově pojetí stát nemá zajišťovat nadvládu několika mocných, ale má urovnávat sociální rozpory a má být oporou spravedlnosti.¹⁰³

U Rousseaua je tedy základem státu společná dohoda, na rozdíl od Hobbesse, který tento základ spatřoval v podrobení. Ján Pavlík ve svém úryvku *O společenské smlouvě* konstatuje, že u Rousseaua má společenská smlouva za úkol jednak eliminovat hobbesovskou válku všech proti všem, která dle ženevského filosofa vypukla se vznikem dělby práce a soukromého vlastnictví, a jednak má za cíl eliminovat i různé formy otroctví a osobní (feudální) závislosti jednotlivců na jiných, silnějších jednotlivcích.¹⁰⁴ V Rousseauově koncepci společenská smlouva zajišťuje všem občanům právní a mravní rovnost, jasně píše: „...*smlouva neničí přirozenou rovnost, ale mravní a legitimní rovnost nahrazuje nerovnost fyzickou, kterou mezi lidmi vložila příroda, takže se všichni stávají rovnými dohodou a podle práva, i když jsou nerovnými silou a nadáním.*“¹⁰⁵

Rousseau dále hovoří o tom, že „*každý jedinec, který uzavírá smlouvu v podstatě sám se sebou, je vázán ve dvojím směru: jako člen vlády jednotlivcům a jako člen státu vůči suverénu.*“¹⁰⁶ Za suveréna, jediného vládce společnosti, pokládá sjednocený lid a domnívá se, že jedině takový suverén garantuje dobrý a užitečný rozvoj všem členům společnosti. „*Je-li tedy suverén tvořen jednotlivci, skládá-li se z nich, nemá a ani nemůže mít opačný zájem než oni. Svrchovaná moc nepotřebuje vůči poddaným žádné záruky, protože je nemožné, aby těleso chtělo škodit všem svým členům. Dále uvidíme, že nemůže škodit*

¹⁰² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 228.

¹⁰³ ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*, s. 172.

¹⁰⁴ PAVLÍK, Ján. Rozum a cit u Jean-Jacques Rousseaua, in: ZNOJ, Milan. *Jean-Jacques Rousseau: 230 let od úmrtí: sborník textů*, s. 38.

¹⁰⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 234.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 229.

*ani žádnému zvlášť. Suverén již tím, že je, je vždy vším, čím má být.*¹⁰⁷ Sjednocený lid jako suverén je nadřazen jednotlivcům, ze kterých se skládá. Ve prospěch tohoto suveréna se člověk zříká mnohých výhod, které měl od přirozenosti, ale zase získává jiné veliké výhody. Rousseau uvádí: *„Společnou smlouvou člověk ztrácí svou přirozenou svobodu a neomezené právo na vše, co jej svádí a čeho může dosáhnout. Získává však občanskou svobodu a vlastnické právo ke všemu, co má.*¹⁰⁸

Svrchovaná moc je nezczitelná a nedělitelná, proto veškerá moc v obci vychází ze společnosti. Obecná vůle přihlíží jen ke společenskému zájmu, je vždy správná a směřuje k realizaci obecného blaha.¹⁰⁹ V Rousseauově teorii není přesněji definováno obecného blaha jako takové. Otevřenou otázkou zde rovněž zůstává, kdo bude v konkrétních případech rozhodovat o tom, co vlastně obecné blaho je.

Rousseauovu teorii společenské smlouvy lze uzavřít následujícím shrnutím: *„společenská smlouva je základem takové rovnosti mezi občany, kdy se všichni zavazují za stejných podmínek a mají také všichni stejná práva. Z povahy smlouvy vyplývá, že každý akt svrchovanosti, tj. každý právoplatný akt obecné vůle zavazuje nebo prospívá všem občanům stejně. Suverén zná jen národní celek a nedělá rozdíly mezi těmi, z nichž se skládá.*¹¹⁰

Akt svrchovanosti je úmluva zákonná, protože jejím základem je společenská smlouva, spravedlivá, protože je společná všem, užitečná, protože jejím předmětem je jen všeobecné blaho. Ať je svrchovaná moc sebeabsolutnější, sebezvátnější a sebenedotknutelnější, nemůže přesahovat meze obecných úmluv. Každý člověk tedy může libovolně nakládat s tím, co mu bylo z jeho majetku a svobody při uzavření těchto

¹⁰⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 231.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 231.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 238.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 242.

úmluv ponecháno.¹¹¹ Postavení jednotlivců se smlouvou stává lepším, protože „výhodně směnili nejistý a kolísavý způsob bytí za způsob bytí lepší a bezpečnější, přirozenou nezávislost za svobodu, možnost škodit bližnímu za vlastní bezpečnost a svou sílu, kterou druzí mohli překonat, za právo, jež společenské sjednocení činí nepřekonatelným.“¹¹²

Rousseau věřil, že ustanovením společenské smlouvy vyléčí mravní neduhy způsobené nerovnostmi. Státní zřízení bez extrémních majetkových pólů a nerovného rozdělení moci může podle něj zaručit štěstí a blahobyt všem lidem. Právě tyto sociálně-politické názory poskytovaly zápalnou látku pro francouzskou revoluci.

4.4 Svoboda

Svoboda je dalším důležitým pojmem tematizace, kterým se Rousseau zabývá v *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi* a v díle *O společenské smlouvě*. Myšlenka svobody je v obou textech formulována odlišně. Je to způsobeno tím, jak v daném díle Rousseau pohlíží na člověka jako takového. V *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi* je člověk svobodnou bytostí od přírody, dokud není podroben a zkažen společenskými institucemi. Zatímco ve spise *O společenské smlouvě* je člověk občanem a svojí svobodu získává prostřednictvím uzavření společenské smlouvy.

V *Rozpravě o původu nerovnosti mezi lidmi* uvádí, že všichni lidé jsou od přirozenosti svobodní. Podle jeho mínění lidství spočívá ve svobodě, nikoliv v inteligenci, přímo píše: „*podstatným rozdílem mezi zvířaty a člověkem není ani tak rozum, ale spíše vlastnost, že člověk může svobodně jednat.*“¹¹³ Příroda poroučí, ale člověk oproti zvířatům

¹¹¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 242.

¹¹² Tamtéž, s. 242.

¹¹³ Tamtéž, s. 93.

cítí, že má volnost souhlasu nebo nesouhlasu, a právě vědomí této svobody ukazuje jeho oduševnělost. Dále poznamenává, že schopnost vybrat si a vědomí této moci jsou činy duchovní, nelze je vysvětlit zákonem mechaniky. Svobodu tedy spolu se životem dostáváme darem od přírody.

V čistém přirozeném stavu žili naši nejranější předkové ve stavu přirozené svobody. Svoboda zde nemá nic společného se svobodnou vůlí, kterou Rousseau připisuje člověku, ale spíše s přiměřeností síly každého člověka uspokojit jeho potřeby a přání.¹¹⁴ Skutečně svobodný člověk podle jeho mínění chce jen to, co může dělat, a dělá to, co se mu zlíbí. Prvotní lidé byli svobodní, ale svoji svobodu si neuvědomovali, protože neměli vyvinutou schopnost přemýšlet o jejich stavu. Nic je nevedlo k tomu, aby uvažovali, protože lidé stejně jako všechna zvířata jsou přirozeně líní nedělat víc, než jejich potřeby a touhy vyžadují.¹¹⁵ Rousseau staví svobodu, jež spočívá v harmonii síly a touhy, proti třem alternativním podmínkám: otroctví, iluzi a prestiži. Každá z nich zastupuje způsob činící jedince nesvobodným. V průběhu vývoje lidského ducha přišly nahradit přirozenou svobodu.¹¹⁶

Vznik soukromého vlastnictví a zavedení dělby práce byl prvním krokem k otroctví a omezování svobody druhých: „*pouta poddanství vznikla ze vzájemné závislosti lidí a vzájemných potřeb, které je spojují, je nemožné podrobit člověka, dokud ho předem nepřivedeme do postavení, kdy se nemůže obejít bez druhého...*“¹¹⁷ Dalším krokem směřujícím k rozkládání původní svobody bylo ustanovení politického společenství. Tento podvod, jak říká Rousseau, uskutečnili bohatí především na ochranu svého majetku. Zatímco chudí učinili osudovou chybu, neboť se vzdali své svobody pro iluzi její ochrany. Místo získání

---

¹¹⁴ GAUTHIER, David. *Rousseau. The Sentiment of Existence*, s. 6.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 6-7.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 7.

¹¹⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 112-113.

ochrany se stali otroky. Rousseau přímo píše: „*Všichni běželi vstříc svým okovům a věřili, že si zajistí svobodu. Ač měli dost rozumu, aby cítili výhody politického zřízení, neměli dost zkušenosti, aby vytušili nebezpečí...I rozumní viděli, že je třeba obětovat jednu část své svobody, aby zachovali druhou, jako raněný si dá amputovat ruku, aby zachránil ostatní tělo.*“¹¹⁸

Dále tvrdí, že základní zásada všech politických práv je ta, že národy si volily náčelníky proto, aby bránili jejich svobodu, a ne, aby si je podrobili. Politikové dělají klamné závěry o lásce ke svobodě, neboť „*přisuzují člověku přirozenou náklonnost k otroctví a usuzují tak podle trpělivosti, s níž ti, které mají na očích, své otroctví snášejí.*“¹¹⁹ Svobodu umí ocenit jen ten, kdo ji sám má. Otrokům však nepřísluší o svobodě uvažovat.¹²⁰ Svoboda je nejušlechtlejší lidská schopnost, které se bezpodmínečně zříkáme kvůli pánovi. Tuto skutečnost Rousseau považuje za nejhorší zkaženost – snížení přirozenosti člověka. Z *Rozpravy o původu nerovnosti mezi lidmi* bezpochyby vyplývá, že společenská nerovnost je nerozlučně spjata se ztrátou svobody.

V rozpravě *O společenské smlouvě* rozvádí myšlenku svobody v politickém smyslu – svobodu občana. V úvodní části tohoto pojednání se nejprve vyslovuje ke svobodě a otroctví obecně. Člověk se rodí svobodný, jeho svoboda patří výhradně jemu a jen on sám o ní může rozhodovat. Pokud by se někdo zbavil své svobody, nemůže zbavit svobody své děti. Takové jednání podle Rousseaua by odporovalo cílům přírody, jasně píše: „*Vzdát se své svobody znamená vzdát se své lidské hodnosti, svých lidských práv a dokonce i svých povinností....Takovéto jednání je s lidskou přirozeností neslučitelné, neboť odejme-li se někomu*

¹¹⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 129.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 131.

¹²⁰ Tamtéž, s. 132.

*veškerá svoboda jeho vůle, odejme se mu tím i veškerá mravní cena jeho činů.*¹²¹

V otázce otroctví zde vychází z Aristotela, když říká: „člověk zrozený v otroctví se rodí k otroctví. Otroci ztrácejí ve svých okovech vše, dokonce i přání, aby se z nich dostali.“¹²² Dále podotýká, že „jsou-li otroci od přírody, je tomu tak proto, že se stali otroky proti přírodě. První otroky stvořila moc a zbabělost otroků jejich otroctví prodloužila.“¹²³ Právo otroctví považuje za neplatné, protože je nezákonné, absurdní a nic neznamená. Již samotná slova jako „otroctví“ a „právo“ si podle něj odporují a vzájemně se vylučují.¹²⁴ V případě, že jsou jednotliví lidé někým zotročeni, spatřuje v tom jen pána a otroky, a nikoli národ a jeho hlavu. V takovém statním zřízení panuje vždy jen zájem soukromý, rozdílný od zájmu většiny.

Rousseau tedy hledá odpověď na otázku: jaké je to zřízení, v němž člověk je svobodný? V návaznosti na myšlenky z předchozí kapitoly odpověď na tuto otázku Rousseau našel. Došel k přesvědčení, že jen v politickém zřízení založeném na společenské smlouvě se stává člověk opět svobodnou bytostí – nabývá svobodu právní. Společenskou smlouvou člověk ztrácí svou přirozenou svobodu, získává však občanskou svobodu. Pro pořádek, jak Rousseau říká, je třeba objasnit jejich odlišnosti. Hranici přirozené svobody tvoří jen síly jedince, oproti tomu občanská svoboda je ohraničena obecnou vůlí.¹²⁵ Jan Halada ve své knize *Osvícenství - věk rozumu* poukazuje na to, že v pojednání *O společenské smlouvě* je vidět zajímavý posun v Rousseauových

¹²¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 222.

¹²² Tamtéž, s. 219.

¹²³ Tamtéž, s. 219.

¹²⁴ Tamtéž, s. 225.

¹²⁵ Tamtéž, s. 231.

úvahách, protože občanskou svobodu staví výše než svobodu přirozenou.¹²⁶

Rousseau se vyjadřuje pozitivně ve prospěch občanského stavu oproti stavu přirozenému těmito slovy: „*Přechod od stavu přírodního do stavu občanského způsobuje v člověku význačnou změnu tím, že v jeho chování nahrazuje popud spravedlností a že dává jeho činům morální přesvědčení, které dříve postrádaly. Člověk, který měl dosud na zřeteli jen sebe, nyní vidí, že je nucen jednat podle zásad jiných, že než uposlechne svých sklonů, musí se nejdříve poradit s rozumem. Na místo fyzického popudu nastupuje teď hlas povinnosti, na místo žádosti nastupuje právo.*“¹²⁷ Člověk by měl žehnat šťastnému okamžiku, který jej z původního stavu navždy vyrval a který udělal z hloupého a omezeného zvířete myslící bytost. V občanském stavu každý získává i mravní svobodu, „*kteřá jediná činí člověka opravdu pánem sebe samého, neboť popud pouhé žádosti je otroctvím, ale poslušnost zákona, který jsme si sami uložili, je svobodou.*“¹²⁸

4.5 Věda a umění

Rousseauovo stanovisko k pokroku civilizace a vědy je rozvinuto především v jeho prvním filosofickém spisu *Rozprava o vědách a uměních*, který sepsal na základě literární soutěže vyhlášené Akademií v Dijonu. Soutěžní otázka zněla, zda pokrok věd a umění přispěl ke zlepšení, či zkaženosti mravů. Rousseau se vyjadřuje k zadané otázce velmi negativně, ztotožňuje civilizaci a její pokrok s pokračující mravní devastací lidstva. Jeho úmyslem není zavrhnout vědění a kulturu jako takovou. V úvodu pojednání totiž zdůrazňuje, že neútočí na vědu, ale

¹²⁶ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 78.

¹²⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 231.

¹²⁸ Tamtéž, s. 232.

obhajuje ctnost, která podle něho stojí výše než věda. Přímou píše: „*Mravným lidem je poctivost dražší než učenost lidem učeným.*“¹²⁹ Lze tedy říci, že ve svém pojednání předpokládá protiklad mezi orientací na vědu a ctností.

V první části *Rozpravy o vědách a uměních* uvádí, že tomu není tak dávno, co se Evropa opět potýkala s barbarstvím prvních věků. Národy, jež jsou dnes tak vzdělané, žily ve stavu horším než neznalost.¹³⁰ Z tohoto stavu se lidstvo vymanilo jen zásluhou vědy a umění. Ty člověku navrátily znovu zdravý rozum a přivedly ho rovněž k poznání přírody a sebe sama. Tyto skutečnosti Rousseau pokládá za pozitivní a významné. Přesto negativní účinky vědeckého pokroku zcela převažují. Zastává názor, že vědy měly de facto za úkol hájit a zakrývat politickou a společenskou závislost, do níž lidé upadli. „*Zatímco vláda a zákony poskytují lidem, žijícím pospolu, bezpečnost a blahobyt, méně despotické a možná mocnější vědy, literatura a umění věncí železné okovy, jež lidé nesou, trsy květů, dusí v lidech původní svobodu..., vštěpují jim lásku k vlastnímu otroctví a vytvářejí z nich to, čemu se říká civilizované národy. Potřeba vztyčila trůny, vědy a umění je upevnily.*“¹³¹

Rousseau dále poukazuje na to, že vědy a umění přispěly k zavedení nových, umělých prvků do lidského chování. Naučily naše vášně hovořit strojenou řečí a v našich mravech nastolily nízkou a podvodnou jednotvárnost.¹³² Lidé již nesledují své původní pudy, ale řídí se podle obecného chování. Rousseau uvádí: „*Neustále se podřizujeme zvyklostem, nikdy vlastní hlavě. Neodvažujeme se už jevit tím, čím jsme, a pod takovým ustavičným nátlakem učiní lidé, tvořící stádo, jež se nazývá společnost, v týchž podmínkách totéž.*“¹³³ V těchto strojených poměrech podle Rousseaua jednotlivec ztrácí svoji individualitu.

¹²⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 48.

¹³⁰ Tamtéž, s. 49.

¹³¹ Tamtéž, s. 50.

¹³² Tamtéž, s. 51.

¹³³ Tamtéž, s. 51.

V důsledku toho my se nikdy nedozvíme, jací lidé ve skutečnosti jsou, jaký může být jejich skutečný charakter a jejich dispozice.¹³⁴ Za těchto okolností pak není možné navázat pravé vztahy, mizí tak upřímné přátelství, vzájemná důvěra a reálná úcta. Pod jednotvárným a klamným závojem zdvořilosti se neustále skrývají podezření, nedůvěra, obavy, chlad, rezervovanost, nenávist a zrada. Takové čistoty nabyly naše mravy, tak počestní lidé se z nás stali.¹³⁵ Rousseau tento stav považuje za zvrácený, o který se bezpochyby zasloužila věda, umění a literatura. „*Naše duše se kazily úměrně tomu, jak se zdokonalovaly naše vědy a umění.*“¹³⁶

Rousseau vidí mezi pokrokem vědecké kultury a morálním úpadkem vzájemné propojení, což podle něj jednoznačně dokládají jak naše dějiny, tak i jeho současnost. Při zpětném pohledu do našich dějin nachází důkazy svého přesvědčení - například v Egyptě, v Řecku, či v Římě. Zde rozvoj vědy jen kvetl, mravy však upadaly. Trvalé svědectví, jak Rousseau říká, nacházím přímo před očima, zmiňuje Asii a Čínu. O posledních uvedených píše: „*V Asii je literatura ctěna tak, že vede k nejvyšším hodnotám ve státě. Kdyby vědy zušlechťovaly mravy, kdyby učily muže prolévat krev za vlast, kdyby rozněcovaly odvahu, musely by být národy Číny moudré, svobodné a nepřemožitelné. Nenaleznete však neřest, která by je neovládala, zločin, který by důvěrně neznaly.*“¹³⁷

Rousseau dále uvádí, že naopak národy, které zůstaly ušetřeny nákazou zbytečných vědomostí, si své původní ctnosti zachovaly a staly se vzorem ostatním. Mezi takové národy řadí první Peršany, Germány či Řím v dobách chudoby a nevědomosti. Přímo zlatým věkem je v Rousseauových očích jednoznačně antická Sparta. Ta se ubránila nákaze jalových znalostí a na svých ctnostech si založila své štěstí.

¹³⁴ DENT, Nicholas. *Rousseau*, s. 50.

¹³⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 52.

¹³⁶ Tamtéž, s. 53.

¹³⁷ Tamtéž, s. 54.

Doslova píše: „*V samotném lůně Řecka povstala obec proslavená právě tak šťastnou nevědomostí jako moudrostí zákonů, ona republika spíše polobohů nežli lidí, neboť jejich ctnosti jako by přesahovaly lidské schopnosti? Sparto, ty věčná hano zbytečné filozofie! Zatímco se neřesti, vedené krásnými uměními, společně vkrádaly do Atén, vyháněla jsi ty ze zdí umění a umělce, vědy a vědce! A tento rozdíl poznamenal události.*“¹³⁸

Při zdůrazňování nevěděni se v tomto pojednání Rousseau opírá o Sokrata, jeho postoj představuje za příkladný. Tvrdí, že i Sokrates, nejmoudřejší z lidí, chválí neznalost. Kdyby se mezi námi znovu objevil, nepřestal by pohrdat našimi prázdnými vědami, nerozmnožoval by knihy, jimiž jsme zaplavováni, a svým žákům a našim vnukům by jako jediný návod zanechal vzpomínku na vlastní ctnost.¹³⁹ Rousseau konstatuje, že Sokrates a po něm další brojili proti provozovatelům věd a umění. Neboť oni jsou tvůrci špatností přispívající ke zkáze našich ctností. „*Od té doby, co se u nás začali objevovat učenci, vytratili se čestní lidé. Římanům nejprve postačovalo jejich ctnostné jednání. Jakmile začali ctnost studovat, bylo vše ztraceno.*“¹⁴⁰

Ve druhé části *Rozpravy o vědách a uměních* se Rousseau pokouší vysvětlit, jak a proč pokrok věd a umění přináší s sebou morální zkažení, načrtává tedy vysvětlení souvislostí, které on poznamenává již v části první.¹⁴¹ Rousseau upozorňuje na to, že i filosofickými výzkumy shledáme, že „*původ lidského poznání neodpovídá ideji, již si o něm rádi vytváříme.*“¹⁴² Vědy a umění podle něho vznikly z našich chyb. Přímou píše: „*astronomie se zrodila z pověry, výmluvnost ze ctižádostivosti,*

¹³⁸ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 55-56.

¹³⁹ Tamtéž, s. 57.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 58.

¹⁴¹ DENT, Nicholas. *Rousseau*, s. 50.

¹⁴² ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 60.

*nenávisti, pochlebování a lži, geometrie z lakomství, fyzika z nicotné zvědavosti a všechny vědy, ba i morálka, z lidské pýchy.*¹⁴³

Dále zdůrazňuje, že vědecké výzkumy jsou spjaty s tolika nebezpečími a omyly, které tisíckrát převyšují užitek z nalezené pravdy. Prvním důsledkem zvědečtění je nenávratná ztráta času, kterou společnosti způsobuje. „*Nečinit dobro je velice škodlivé, jak v politice, tak v morálce, a na každého zbytečného občana lze pohlížet jako na škůdce.*“¹⁴⁴ S vědami a uměním se však pojí další špatnost ještě horší a tou je přepych. Přepych je dobrým mravům zcela protikladný. Dříve politikové mluvili jen o mravech a ctnosti, ale jak Rousseau uvádí, ti naši mluví jen o obchodu a penězích. Člověk se již posuzuje podle toho, jakou má hodnotu. Ctnost se jeví jako druhořadá. Politikové by měli pochopit, že za peníze si koupí vše, vyjma mravů a občanů.¹⁴⁵ Následkem přepychu je tedy rozklad mravů a ten vede i ke zkáze vkusu. Provozovatelé umění a věd jsou zkaženi oceněním, které dostávají za svá díla, a jsou tudíž vedeni k provozování falešné vědy a přetvářky umělecké tvořivosti.¹⁴⁶ Najde-li se člověk obdivuhodného nadání, který se odmítá propůjčit duchu svého století, zemře v nouzi a zapomnění.¹⁴⁷ Rousseau uvádí, že následkem věd a umění se rovněž vytrácejí vojenské ctnosti. Studium vědy, krásná umění, všechna poklidná a sedavá řemesla jsou aspekty změkčující a kazící tělo člověka a zbavující ho nervů a duševní síly. Vojáka před smrtí může uchránit jen větší síla a zdatnost, nikoliv lenivost a zahálka nastolená vědou a uměními.¹⁴⁸ Jejich vliv škodí i morálním vlastnostem. Rousseau zde útočí na nesmyslnou výchovu, která nám jen zdobí ducha, ale úsudek nám kazí. Od dětství je nám vštěpováno vše, vyjma povinností. Naše děti se nenaučí rozpoznat pravdu od omylu, „*ale nabudou umění, jak ji lichými argumenty*

¹⁴³ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 60.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 61.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 62-63.

¹⁴⁶ DENT, Nicholas. *Rousseau*, s. 51-52.

¹⁴⁷ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 64.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 65-67.

zatemňovat druhým.“¹⁴⁹ Význam slova velkodušnost, poctivost, umírněnost, lidskost a odvaha neznají.

Rousseau dále upozorňuje, že účinek veškerého studia a nejnebezpečnější ze všech jeho důsledků je oceňování nadání a hanobení ctností. „*Netážeme se již, zda je někdo počestný, ale zda je nadaný, ani zda je nějaká kniha užitečná, ale zda je dobře napsána. Odměny udělujeme krasoduchům a ctnost zůstává bez pocty.*“¹⁵⁰ Zkušenost od obnovy věd a umění potvrdila, že dáváme přednost nadáním příjemným před nadáními užitečnými. „*Máme fyziky, geometry, chemiky, astronomy, básníky, hudebníky, malíře, postrádáme však občany.*“¹⁵¹

V závěru *Rozpravy o vědách a uměních* prezentuje své úvahy o filosofii jako takové. Rousseau představuje milovníky moudrosti jako trhovce, kteří se snaží naverbovat své stoupence rozumu. Myšlenky vyprodukované filosofy pokládá za bláznivá snění, která by měla upadnout do zapomnění. Tomu však zabraňuje knihtisk, jehož prostřednictvím se tyto nesmyslné myšlenky dochovají navěky. Z tohoto důvodu Rousseau označuje knihtisk za zlo a předpokládá, že toto hrozné umění bude vládci brzy vypuzeno. Dále poznamenává, že slavné filosofické spisy doprovodí u našich potomků ještě nebezpečnější díla, vydechující zkaženost našeho století. Tím vytvoří pro budoucí generace věrné dějiny pokroku a předností věd a umění.¹⁵² Proti nesprávné filosofii staví filosofii pravou. Tou je podle Rousseau svědomí – morální instinkt, jehož principy jsou vryty do srdce každého člověka.¹⁵³ Projevuje se zde Rousseauův antiintelektualismus, neboť předracionální princip - svědomí staví výše než rozumu.

¹⁴⁹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 67.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 69.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 69.

¹⁵² Tamtéž, s. 71-72.

¹⁵³ Tamtéž, s. 74.

Z celého výkladu je zřejmé, že Rousseau jednoznačně spojuje vědecký duch a mravní úpadek. Jelikož morálka má pro Rousseaua v každém případě nadřazenou hodnotu, stává se z jeho pojednání výzva k tomu, aby byl potlačen vliv vědy.

5 Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat, markýz de CONDORCET

5.1 Život a dílo

Marie-Jean-Antoine-Nicolas Caritat de Condorcet se narodil 17. září roku 1743 v Ribemontu v jižní Francii.¹⁵⁴ Většina mužských představitelů rodu se věnovala vojenské dráze, přesto nikdo z nich se nestal dvořanem. Condorcetův otec byl kapitánem z povolání a zahynul krátce po synově narození. Sirotek byl vychováván bázlivou matkou až do svých osmi let jako dívka. Od devíti do patnácti let se stal žákem na jezuitských kolejích a poté se rozhodl pro vědeckou dráhu.¹⁵⁵ Vystudoval matematiku v Paříži, kde si jeho velkého nadání všimnul d'Alembert.¹⁵⁶ Od roku 1769 pracoval Condorcet v Akademii věd. V letech 1774-76, kdy byl Turgot ministrem financí, působil Condorcet jako generální inspektor pro měnu. V roce 1782 byl přijat do Académie Française.¹⁵⁷ V roce 1786 se oženil a vedl šťastný rodinný život. Za revoluce se stal členem pařížské městské rady, působil jako politický publicista. V roce 1791 kandidoval do Zákonodárného shromáždění, v němž vyvrcholí jeho politická dráha. Stal se nejprve jeho tajemníkem, později místopředsedou a nakonec předsedou.¹⁵⁸ V roce 1792 zde předložil návrh na organizaci

¹⁵⁴ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 6.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 6.

¹⁵⁶ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, s. 521.

¹⁵⁷ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 167.

¹⁵⁸ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 7.

veřejného školství. Na podzim téhož roku byl zvolen do Konventu, kde vypracoval návrh republikánské ústavy. Kvůli němu se dostal do sporu s jakobíny a musel se skrývat před zatykačem. Od léta 1793 do jara 1794 se ukryval na venkově. Zde byl však náhodně zatčen, a aniž by byla zjištěna jeho totožnost, byl dopraven do vězení. Následující den - 28. 3. 1794 byl Condorcet nalezen v cele mrtev. Téměř rok však trvalo, než byl neznámý mrtvý identifikován.¹⁵⁹ Některé sekundární prameny uvádí, že Condorcet spáchal sebevraždu – otrávil se jedem ze svého pečetního prstenu. Jiné prameny zase tvrdí, že jeho smrt nastala spíše následkem vyčerpání a zoufalství.

Condorcet se kromě matematiky věnoval společenským, ekonomickým a politickým otázkám. Jeho tvorbu, ponecháme-li stranou matematické spisy, lze rozdělit na historicky-biografickou, politicko-sociální a filosofickou.¹⁶⁰ Z první skupiny je třeba zmínit apologetické životopisy Voltairův a Turgotův, dále sepsal životní osudy členů Akademie věd. Do druhé skupiny náleží různé ekonomické stati, úvahy, studie, politické články – například *Úvahy o otroctví černochů* (1781), *Zpráva školského výboru Zákonomárného shromáždění a návrh dekretu na celkovou organizaci veřejného školství* (1792), návrh ústavy (1793) a další. Z filosofických spisů je nezbytné zmínit *Chvalořeč na Pascala* (1776) a hlavně *Náčrt historického obrazu pokroků lidského ducha* (1794), v němž vyslovuje své dějinně-filosofické přesvědčení a zejména vyjadřuje víru v moc pokroku.¹⁶¹

¹⁵⁹ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 7.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 7.

¹⁶¹ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, s. 523.

6 CONDORCETOVA KONCEPCE POKROKU A FILOSOFIE DĚJIN

Condorcet pojímá dějiny lidstva jako postupné překonávání předsudků lepším poznáním a periodizuje je podle technických vynálezů, vědeckých objevů, intelektuálních výbojů a organizačních změn.¹⁶² Dějiny lidstva ve svém *Náčrtu historického popisu pokroků lidského ducha* dělí do deseti epoch. V následující pasáži představím hlavní rysy pokroku charakterizující každou z těchto epoch.

V první epoše napřed lidé žili v rodinné společnosti, která se postupně rozrůstala a stala se kmenem. Lidé byli schopni zajišťovat si nejjednodušší potřeby - vyrábět zbraně, připravovat potravu a opatřovat si k tomu potřebné nářadí, znali jak potraviny uchovávat a jak z nich dělat zásoby.¹⁶³ Člověku dával obživu lov zvěře a ryb nebo půda sama. U těchto kmenů se civilizace omezovala jen na rodinnou společnost, kde se užívalo zatím jen artikulované řeči. Postupem času došlo k vytvoření jazyka. Myšlenka označovat předměty konvenčními znaky v této fázi civilizace však přesahovala tehdejší lidskou inteligenci.¹⁶⁴ Do prvních počátků společnosti patřil rovněž vznik tance, hudby, poezie a řečnického umění. Pokroky lidského pokolení v prvním období dějin lze charakterizovat jako velmi pomalé a děly se v dlouhých intervalech. Člověk se musel neustále starat o zajištění nejzákladnějších potřeb, neměl čas rozvíjet svoji inteligence, aby přežil, zdokonaloval především svoji zručnost nebo osobní zdatnost.

Ve druhé epoše začala lidstvu poskytovat obživu zdomácnělá zvířata, která si člověk ochočil, naučil se o ně starat a rozmnožovat je. Chovná stáda se stala jistějším a méně namáhajícím prostředkem obživy. Lov pak sloužil již jako zábava nebo jako ochrana stád před dravci.

¹⁶² HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 168.

¹⁶³ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 33.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 34.

Usedlejší život poskytoval lidem volný čas na přemýšlení nebo alespoň na soustavnější pozorování. Určitý pokrok nastal také v řemeslných dovednostech, neboť lidé se naučili zpracovávat vlnu ze zvířat a místo kůží začali nosit tkaniny. Oproti prvnímu stadiu, kde člověk vlastnil jen zabitá zvířata, zbraně, sítě a náradí, zde byla jeho majetkem nejprve stáda a potom půda. Nerovnoměrný růst stád zavedl mezi jednotlivými rodinami majetkové rozlišování.¹⁶⁵ Některé rodiny měly stálý nadbytek všeho, zatímco druzí postrádali to nejnужnější. Rostla rozmanitost předmětů a nástrojů k uspokojování různých potřeb. Větší nerovnost v jejich rozložení podnítila směnu statků a vyvolala v život obchod. Počet lidí stoupal, národy tak mohutněly.¹⁶⁶ Do tohoto období Condorcet řadí i vznik institucí, jejichž cílem bylo klamat a odírat lidi a ovládat jejich smýšlení pomocí autority založených na chimérických obavách a nadějích. Jako příklady takovýchto institucí uvádí velekněze vladařů, kněžské rodiny a kmeny, kněžské sbory. Druhé stadium civilizace vrcholí vznikem zemědělství, které se stává zdrojem hojnější výživy a hlavním zaměstnáním národů.¹⁶⁷

Ve třetí epoše dochází k rozvoji zemědělství a končí vynálezem hláskového písma. Zemědělství připoutalo člověka k půdě, kterou obdělával. Každý pozemek měl svého pána, jemuž náležela veškerá úroda z onoho pole. Výnos sklizně převyšoval náklady a poskytoval majiteli každoročně bohatství.¹⁶⁸ V předchozích dvou obdobích všechny rodiny provozovaly téměř veškeré řemeslné práce. Jelikož se počet prací rozrostl a řemesla se rozvinula a stala se složitějšími, vyvinul se v této epoše společný zájem pro dělbu práce. Brzo se rozmnožil počet řemeslně zpracovávaných materiálů, a protože každý druh vyžadoval podle své povahy jiných pracovních postupů, vytvořily se na podkladě hmot samostatné obory a každému z nich se věnovala zvláštní skupina

---

¹⁶⁵ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 37.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 38.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 39-40.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 42.

pracovníků. Rozmohl se obchod a spolu s ním se vytvořila vrstva lidí zabývajících se výhradně zbožím.¹⁶⁹ Vzájemné styky mezi národy vedly k rychlejšímu šíření nabytých vědomostí, což urychlilo rozvoj řemesel. V usedlejší a mírnější společnosti se začínaly rýsovat počátky nauk, zdokonalila se astronomie, lékařství, nejjednodušší anatomické poznatky, znalost nerostů a rostlin. Vědy se snažily ovládnout zvláštní uzavřené skupiny – kasty.¹⁷⁰ Condorcet ve svém výkladu zdůrazňuje, že „*pokroky ve vědách byly pro členy těchto kast věcí až druhotnou, byly jim pouze prostředkem, jak udržet nebo zvětšit svou vlastní moc.*“¹⁷¹ Aby tito lidé mohli zprostředkovat a přenášet rozrůstající se vědomosti, museli znát písmo. Condorcet se zde domnívá, že hieroglyfické písmo bylo buď jedním z jejich prvních vynálezů, nebo bylo vynalezeno dávno před vznikem učitelských kast. V průběhu období postupně docházelo ke změnám v jazyce i v písmu. Tyto změny byly výsledkem styků mezi národy a jejich míšení. Původní písmo zobrazující přesně věc nebo analogický předmět ustoupilo písmu jednoduššímu. Nové písmo odstranilo věcnou podobnost a užívalo jen konvenčních znaků.¹⁷² Třetí období pokroku lidského ducha tedy kulminuje vynálezem alfabetského písma.

Čtvrté období znázorňuje pokroky lidského ducha v Řecku až do doby vědecké specializace za Alexandra Velikého. Světlo poznání i omyly se do Řecka dostávaly prostřednictvím styků s národy Východu. Od nich Řecko převzalo řemeslnické dovednosti, část jejich vědomostí, užívání alfabetského písma a náboženský systém. Věda v Řecku nebyla podrobena pokryteckému systému kněžského sboru. Na poznání a odhalení pravdy měli zde všichni lidé stejná práva. Právě tato příznivá okolnost byla pevnou zárukou rychlých a rozsáhlých pokroků lidského

¹⁶⁹ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 43.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 48-49.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 51.

¹⁷² Tamtéž, s. 52.

ducha.¹⁷³ Řeční mudrci a učenci, kteří přijali označení filosofů čili milovníků vědění a moudrosti, chtěli rozumově postihnout podstatu člověka i bohů, vznik světa i lidstva. Úspěchy zaznamenávali především v geometrii a v astronomii. Řecko jim vděčilo za první základy věd, za některé pravdy, k nimž znali principy a důkazy. Condorcet poznamenává, že ideu Demokrita a ideu Pythagora lze rozpoznat v pozdějších filosofických systémech – Descartese a Newtona.¹⁷⁴ Omyl, který od prvních počátků zdržoval postup filosofie, spočíval v tom, že lidé chtěli budovat teorie dříve, než shromáždili fakta, a vykonstruovat si vesmír, když ho ještě ani neuměli pozorovat. Proto Sokrates útočil na sofisty a vyzýval Řeky, aby tuto filosofii, která se ztrácela v nebesích, vrátili konečně zpět na zem. Sokrates nepohrdal astronomií, geometrií nebo pozorováním přírodních věd, ale „*chtěl lidi pouze upozornit, aby se drželi předmětů, jež jim příroda položila na dosah, aby si ověřili každý krok, než se pokusí o další, aby zkoumali prostor, jenž je obklopuje, než se pustí nazdařbůh do neznámých sfér.*“¹⁷⁵ Nejúčinnějším prostředkem k pěstování smyslu pro filosofii a k šíření nových pravd byly řecké filosofické školy. Filosofie zahrnovala všechny vědy kromě lékařství, které se již předtím od ní odloučilo. Filozofové měli vliv na řecké myšlení, mravy, zákony i způsob vlády.

Pátá epocha zachycuje pokrok věd a filosofie v období helénismu a v době Římské říše. Většina filosofů či filosofických škol se začaly omezovat na určité vědy. Samostatný oddíl tvořily vědy matematické a fyzikální. Tyto vědy se odloučily od filosofie a staly se záležitostí učenců. Slovo filosofie začalo tehdy znamenat jen všeobecné principy kosmického řádu, metafyziku, dialektiku a morálku, jejíž složkou byla politika.¹⁷⁶ Po dlouhém období bouří Řecko ztratilo svoji svobodu a vědy našly své nové útočiště v egyptské metropoli. Jelikož zde despotičtí

¹⁷³ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 55-56.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 57.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 58.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 66.

panovníci získávali bohatství z obchodu ze Středomoří a Indického oceánu, podporovali vědy sloužící mořeplavbě a obchodnímu styku. Alexandrie se stala vědeckou metropolí s množstvím akademických škol. Vrcholu zde nabyla především matematika. Do tohoto období spadají velké objevy Archimeda – teorie páky, hydrostatický zákon, v jistém smyslu ho lze považovat za tvůrce racionální mechaniky.¹⁷⁷ V oblasti lékařství byl rozvoj velmi pomalý, protože náboženské předsudky se stavěly proti pitvě mrtvol. Přesto lékařství učinilo sice nevelké, ale skutečné pokroky. Rozvoj ve fyzice se omezil na zaznamenávání malého počtu nahodilých postřehů, získaných spíše z řemeslné praxe než z vědeckých výzkumů. Hydraulika a hlavně optika vykazovaly sice plodnější pokroky, ale i to byla spíše zpozorovatelná fakta nežli fyzikální teorie nebo zákony, k nimž se dospělo experimentováním nebo úvahou. K vědám se začala pojit mechanická umění, která se zabývala popisem mechanických postupů a vymožeností užívaných v různých zemích.¹⁷⁸ V období řeckého úpadku se centrem filosofie staly Atény. Akademie, Lyceum, Stoa a zahrada Epikurova byly hlavním sídlem čtyř filosofických škol, které mezi sebou soupeřily o vládu v říši filosofie. Pád řeckých republik zapříčinil, že se od filosofie oddělila i věda politická. V tomto období rozšířil Řím svou moc na všechny národy s výjimkou Indie a Číny. Tyto národy pak existovaly jen z vůle Říma a pro vášeň jeho vůdců. Římané sice vyhledávali řecké umění a filosofii, ale na svém území vědy, filosofii a umění nepěstovali. Neboť zde vůdci bažící po tyranii se báli pravdy a nenáviděli stejně talenty i ctnosti. Římané vytvořili pouze jedinou novou vědu a tou bylo právnictví.¹⁷⁹ V této fázi dějin Condorcet mluví o vzniku křesťanství, které se brzy stává silným hnutím. Křesťanství pohrdalo humanitními vědami, neboť se bálo onoho kritického a pochybovačného ducha, oné důvěry ve vlastní rozum. Poznatky přírodních věd nebezpečně ohrožovaly úspěch zázraků. Condorcet uvádí,

---

¹⁷⁷ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 67.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 68-69.

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 74-76.

že „neexistuje totiž žádné náboženství, které by nenutilo věřící spolknout nějakou fyzikální absurdnost. Triumf křesťanství tedy znamenal celkový úpadek věd a filosofie.“¹⁸⁰

Šestá epocha zachycuje úpadek vzdělanosti od doby stěhování národů až po dobu křížových výprav. V tomto neblahém období lidský duch klesal z výše, již předtím dosáhl. Condorcet označuje toto stádium civilizace za hlubokou temnotu, kterou stěží prorážejí tu a tam záblesky talentů či rysy dobroty. Přímo píše: „Jediným duchovním projevem lidí jsou teď teologické sny a šalebné pověry, jejich jedinou morálkou je náboženská nesnášenlivost.“¹⁸¹ Evropa byla sevřená z jedné strany kněžskou tyranii a z druhé strany vojenským despotismem. Na Západě byl úpadek vědeckého ducha rychlejší a úplnější. Na Východě probíhal úpadek pomaleji, ale nic tu také nedávalo naději na duchovní obnovu. Jediný národ, který unikl výbojům Peršanů, Alexandra Velikého i Římanů, byl národ Arabů. Arabové měli smysl pro literaturu a vědu. Studovali Aristotela a přeložili jeho spisy. Pěstovali astronomii, optiku a všechny obory lékařství. Condorcet konstatuje, že to byli právě oni, kdo vynalezl chemii jako vědu. Arabové byli však v područí despotismu posvěceného náboženstvím, a tak jejich vědecký duch zazářil jen nakrátko a pak rovněž vyklidil pole nejhlubšímu temnu.

Do sedmé epochy spadá obnova věd na Západě a vynález knihtisku. Toto období se vyznačovalo neustálými spory mezi klérem a vládami, mezi kněžstvem jednotlivých zemí a hlavou církve, soupeřením císařů s papeži. Zdrojem osvěty pro Evropu se v tomto čase stala Itálie. Za pomoci obchodu Pisy, Janova, Florencie a Benátek se rozšířily styky evropských národů s Araby. Evropané se naučili arabsky, četli jejich spisy a čerpali poučení z některých jejich objevů.¹⁸² Právě z překladu pořizovaného z arabštiny se středověká Evropa seznámila s Aristotelem.

¹⁸⁰ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 80.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 84.

¹⁸² Tamtéž, s. 96-97.

Aristotelova filosofie, zpočátku pronásledovaná, brzy ovládla všechny školy. V této fázi civilizace se především mechanické obory začaly přibližovat k dokonalosti. Byly budovány větrné mlýny a papírny. Umění měřit čas se posunulo v Evropě směrem vpřed, překročilo tak úroveň, na níž se zastavili Arabové. Lidé se naučili užívat kompasu, zdokonalilo se navigační umění a vznikla myšlenka plaveb, které pak vedly k objevení nového světadílu. Důležitým objevem byl také střelný prach, který způsobil nečekanou revoluci ve válečném umění.¹⁸³ Kolem čtrnáctého století v Itálii dospěl jazyk a umění téměř k dokonalosti. V této zemi se studovaly antické vzory, byla snaha přenést do nového jazyka něco z antického půvabu, napodobit jej v italštině. Následně literární a básnický vkus pronikal do ostatních zemí Evropy a začal uhlazovat dosud barbarské jazyky. Zatím však všude autorita lidí nahrazovala autoritu rozumu.¹⁸⁴ Condorcet uzavírá obraz sedmé epochy těmito slovy: „*Celkový charakter tohoto období uzpůsobil lidskou mysl k revoluci, kterou musil přivodit vynález knihtisku, a připravit tak půdu, na níž bylo příštím staletím souzeno vypěstovat žeň tak bohatou a plodnou.*“¹⁸⁵

Osmá epocha trvá od vynalezení knihtisku až k počátkům novověku. Knihťisk u všech národů osvobodil vzdělání ode všech politických a náboženských pout. Knihťisk šířil svobodné a ryzí světlo poznání. „*Toto vzdělání, jehož může každý člověk nabyt v tichu a samotě z knih, nemůže být zkorumpováno všeobecně a naprosto.*“¹⁸⁶ Vynález knihťisku spadá téměř vjedno s dalšími významnými událostmi – dobytí Cařihradu Turky, objevení Nového světa a cesty umožňující Evropě přímý styk se zeměmi na africkém a asijském východě. Řeční učenci prchající před Turky našli útočiště v Itálii. Naučili pak Evropu číst v originále básníky, řečníky, historiky, filosofy a vědce starověkého Řecka. Objevené končiny poskytly lidem další poznání, zdroje nejrůznějších

¹⁸³ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 98-99.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 100.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 101.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 104.

produktů, oživení obchodu. Z toho nutně vyplynuly nové podniky v průmyslu a mořeplavbě, ve vědách i uměleckém odvětví.¹⁸⁷ Toto období se více než kterékoliv jiné vyznačovalo náboženskými masakry, svatými válkami a vylidňováním Nového světa. Všude rozum zápolil o nadvládu s autoritou, zastánci pravdy byli pronásledováni. Toto pronásledování začínalo u pravd filosofických, politických a zasahovalo i oblast lékařství, přírodopisu, fyziky a astronomie. Přesto v této době měl podle Condorceta rozvoj vědy i umění skvělé výsledky. Vyzdvihuje zde především pokroky v matematice a vědecké objevy – Koperníka a Galilea. Dále uvádí, že dramatické umění ve Francii a poezie, malba a sochařství v Itálii dosáhly takové dokonalosti, jaké starověk nikdy nepoznal. Přechod z této fáze dějin do následující se podle Condorceta děl ve znamení tří velkých mužů – Bacona, Galileiho a Descarta. Bacon objevil správnou metodu, jak studovat přírodu a užívat tři nástrojů, jež nám dala, totiž pozorování, zkušenosti a výpočtu. Tato metoda, jak odhalovat pravdu, byla sice obdivována filozofy, ale vůbec nezměnila vývoj vědy. Galilei obohatil vědy o prospěšné a skvělé objevy, ale tím, že se omezil pouze na vědy matematické a fyzikální, nemohl zase dát lidskému smýšlení onen impuls, na který, jak se zdá, čekalo. Podle mínění Condorceta byla tato čest vyhrazena Descartovi. Tento filozof měl geniální smysl pro vědu a zároveň pohnul smýšlením lidí. Přinutil je setřást jeho autority a uznávat jen autoritu rozumu.¹⁸⁸

Devátá epocha zahrnuje vývoj od Descarta k vytvoření Francouzské republiky. V tomto úseku dějin se rozum konečně zbavil svých pout, která mu nasadila tyranie a její věrná služka pověra. Na osvobození rozumu se nejvíce podílela právě filosofie, jejímž cílem bylo šířit osvětu mezi lidmi. Filosofie bořila předsudky, které tak dlouho trápily a kazily lidské pokolení. „*Konečně se smělo hlasitě proklamovat ono tak dlouho zneužívané právo podřizovat všechny názory pouze vlastnímu*

---

¹⁸⁷ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 105-106.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 119-121.

rozumu.“¹⁸⁹ Condorcet vyzdvihuje bezpochyby úsilí osvícenské filosofie. Brzy se v Evropě vytvořila vrstva lidí, kteří bojovali za pravdu a pronásledovali v náboženství, ve veřejné správě, v mravech a zákonech vše, co mělo charakter útlaku, bezcitnosti a barbarství. Jejich bojové heslo znělo: „*rozum, tolerance a humanita*.“¹⁹⁰ Blahodárný vliv osvícenských filosofů pronikal za pomoci knihtisku do celé Evropy a postupně do Ameriky. Zásluhou filosofie se lid naučil oceňovat principy rozumu a přírody. Vládnoucí a církevní autority pozbyly tak moci dusit hlas pravdy a svobody. Změna duchovní atmosféry způsobila revoluci v Americe a následně ve Francii. V tomto období dějin nabyly nesmírného pokroku nejen vědy, ale i umění. Condorcet líčí pokroky jednotlivých věd – racionální mechaniky, matematiky, fyziky, chemie, přírodopisu, anatomie, fyziologie a dalších. K přehledu věd následně připojuje popis stavu všech umění a dovedností, které se za pomoci nových vědeckých poznatků mohly rozvíjet směrem vpřed. Condorcet vlastně ukazuje, jak nové teoretické poznatky věd měly blahodárné působení na praktickou činnost. Dále konstatuje, že „*všeobecný rozvoj věd byl takový, že není jediné vědy, která by mohla být zcela vybudována, a to principiálně i co do konkrétní náplně, aniž by byla nucena přijímat pomoc od všech ostatních*.“¹⁹¹ Vědy přinesly lidstvu nesmírný výčet výhod, ale pro Condorceta bylo však nejdůležitější to, že vyvrátily předsudky a že v jistém smyslu rekonstituovaly lidskou inteligenci.

Závěrečná desátá epocha je dobou budoucího pokroku lidského ducha. Condorcet je přesvědčen, že člověk může s naprostou jistotou předvídat jevy, zná-li jejich zákonitost. Na základě týchž zákonitostí je možno podle jeho mínění předpovědět se značnou pravděpodobností budoucí osudy lidstva. Uvádí, že „*naděje, které si činíme o budoucím stavu lidstva, lze shrnout do těchto tří důležitých bodů: zrušení nerovnosti*

---

¹⁸⁹ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 132.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 133.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 153.

mezi národy, pokroky rovnosti uvnitř národa a konečně reálné zdokonalení člověka. Když budeme hledat odpověď na tyto tři otázky, nalezneme v minulé zkušenosti – budeme-li sledovat pokroky, které učinily až dosud vědy a civilizace, a analyzovat vývoj lidského ducha a rozvíjení jeho schopností – velmi pádné důvody k tomu, abychom věřili, že příroda nepoložila žádnou mez našim nadějím.¹⁹² Toto poslední období pojímá jako vítězství rozumu nad předsudky. Pokud budou odstraněny extrémní rozdíly v úrovni vzdělání a ve vlastnictví, lidé dospějí do stavu rovnosti a svobody. Tento proces lze podle Condorceta zabezpečit výhradně celospolečenskou reformou výchovy a vzdělání založenou na matematické sociální vědě.

7 KOMPARACE ROUSSEAUOVA PESIMISTICKÉHO POSTOJE K POKROKU A VĚDĚNÍ S OPTIMISTICKÝM POSTOJEM CONDORCETA

Již v první kapitole této práce bylo zdůrazněno, že spolu s osvícenskou vírou v rozum je spojena i víra v pokrok. S určitou nadsázkou lze toto spojení nazvat přímo doktrínou pokroku.¹⁹³ Právě Condorcet ve svém *Náčrtu historického obrazu pokroků lidského ducha* uceleným způsobem vyjádřil osvícenskou víru v pokrok. Condorcet byl vášnivým stoupencem rozumu a silně věřil v lidský pokrok. Ideu pokroku ani nevynalezl, ani vědecky nezdůvodnil, ale byl jejím prorokem.¹⁹⁴

Condorcetova koncepce pokroku, jak ji nalzáme v *Náčrtu*, se zakládá na ideji nekonečného zdokonalování člověka a jeho schopností. Historický vývoj pokroku zásadně spojuje s neomezeným pokrokem lidského vědění. Condorcet líčí tento proces jako nutný a nezadržitelný.

¹⁹² CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 162-163.

¹⁹³ HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*, s. 19.

¹⁹⁴ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 5.

Může mít pomalejší nebo rychlejší tempo, ovšem nikdy nepůjde cestou zpět. Pokrok končí teprve s koncem světa, ve kterém žijeme.¹⁹⁵ Condorcetova idea pokroku je emancipací rozumu a tím emancipací lidstva.¹⁹⁶ Condorcet trval na nerozlučném svazku mezi intelektuálním pokrokem a osobní svobodou, ctností a respektováním přirozených práv, a na účinku vědy v ničení předsudků.¹⁹⁷ V Condorcetově *Náčrtu historického obrazu pokroků lidského ducha* nalézáme značně optimistickou formulaci francouzského osvícenského hlediska.

Oproti tomu Rousseau ve své *Rozpravě o vědách a uměních* prezentuje kritický postoj k rozvoji vědy a umění. Rozdílnost názoru u obou autorů spočívá v tom, že své úvahy vyvozují z odlišného principu. Rousseauovým principem není rozum jako u ostatních osvícenců, nýbrž to původní v člověku – cit. Pravda podle něho není primárně v myšlení, nýbrž v cítění, v bezprostředním osvícení, v jistotě srdce.¹⁹⁸ Cítění je skutečnost a ta přesahuje široké vzdálenosti, kam ji věda nemůže následovat. Cítění považuje za vnitřní schopnost posoudit pravdu ležící mimo nás a žádná jiná metoda není jistější.¹⁹⁹ Rousseau není proti rozumu. Ale rozum je podle jeho názoru vysoce zkazitelný, vášně ho deformují, aby sloužil svým vlastním zájmům.²⁰⁰ Rousseau byl přesvědčen, že vstoupí-li do hry rozum, dostává se člověk do rozporu s přírodou a se sebou samým. V důsledku toho negativně hodnotí také lidský pokrok jako takový.

Věda a civilizace nic dobrého člověku nepřinesly, neboť ony mohou za zkažený a zkorumpovaný stav panující ve společnosti. Rousseau chápal kulturu i umění pouze jako kulturu a umění vládnoucí třídy. Nikde

¹⁹⁵ RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*, s. 528-529.

¹⁹⁶ CONDORCET, Antoine. *Náčrt historického obrazu pokroku lidského ducha*, s. 7.

¹⁹⁷ BURY, J. B. *The Idea of Progress*, s. 120-121.

¹⁹⁸ WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*, s. 139-140.

¹⁹⁹ KELLY, Geogre Armstrong. A General Overview, in: RILEY, Patrick (ed.). *The Cambridge companion to Rousseau*, s. 16

²⁰⁰ Tamtéž, s. 16.

u něj nenajdeme ocenění historické funkce kultury a umění.²⁰¹ Kromě knihtisku, o němž se vyjádřil v *Rozpravě o vědách a uměních* jako o zlu, nevěnoval téměř žádnou pozornost vědeckým objevům a technickým vynálezům. Velkou váhu přikládal a čas věnoval především mravní oblasti lidstva, ta byla pro Rousseaua podstatná. Vývoj pokroku a vědění propojil nerozlučně s morálním úpadkem společnosti. Rousseau sice popíral, že by pokrok vědy a techniky, civilizace a kultury přispěl k zušlechtění lidského pokolení, na druhou stranu si však vážil takových pokrokových vědců, jako byli Newton, Bacon, Descartes - spatřoval v nich dokonce učitele lidstva.

Rousseauovo skeptické stanovisko k rozvoji vědy a civilizace, jak ho nalzáme v *Rozpravě o vědách a uměních*, bylo určitým neocenitelným výstražným mementem, že za dosažení jedněch hodnot se často draze platí ztrátou druhých hodnot, že pokrok neprobíhá tak přímočaře, jak si představovali ostatní osvícenci.²⁰²

---

²⁰¹ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*, s. 24.

²⁰² TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení (od Thaléta k Rousseauovi)*, s. 357-358.

8 ZÁVĚR

Ve své bakalářské práci jsem se pokusila představit specifické názory, úvahy a ideje J. J. Rousseaua, na základě kterých se vymyká z orientace osvícenského myšlení. Úvod práce byl věnován detailnější charakteristice myšlení ve věku osvícenství. Jelikož osvícenství bylo hnutím celoevropským, byly v úvodu rovněž nastíněny hlavní znaky francouzského osvícenství. Další kapitola je zaměřena na Rousseauovo myšlení. Prostřednictvím ústředních pojmů jeho filozofie, kterými jsou zde přirozený stav, sociální nerovnost, teorie společenské smlouvy a svoboda, je představeno jeho pojetí člověka a lidské společnosti. V závěrečné části této kapitoly jsem zmapovala Rousseauův kritický postoj k vědám a umění. Oproti tomu v předposlední části práce jsem představila Condorcetovu značně optimistickou koncepci pokroku. Závěr práce je věnován srovnání těchto dvou postojů k pokroku a vědění.

Ukázalo se, že Rousseau na rozdíl od ostatních osvícenců staví proti všeobecné nadvládě rozumu primát srdce a citu. Cit je podle něho nejen prvotnější, ale i důslednější. Všechny poznatky nekoordinuje rozum, nýbrž cit. Z toho pramení Rousseauův negativní vztah k pokroku a vědění. Rousseau byl rovněž přesvědčen, že pokrok vědy, techniky, kultury a civilizace vede k napětí a protikladům v lidské společnosti. Svoji kritikou se snažil upozornit na nebezpečně vyváženou civilizaci a přimět lidi k přemýšlení o základech.

Rousseau i Condorcet dle mého názoru spatřovali hodnotný a šťastný život jedince a společnosti v něčem jiném. Odlišný pohled na život a jiné životní zkušenosti jsou hlavním důvodem, proč jsou jejich postoje na problematiku pokroku a civilizace rozdílné. Rousseau kladl velký důraz na úctu k přírodě, člověk by měl přírodu ctít a žít s ní v souladu. V tom Rousseau viděl spokojený a šťastný život člověka.

Condorcet byl matematikem a velkým obdivovatelem vědy. Condorcet naopak chtěl přírodu ovládnout prostřednictvím lidského rozumu, vědeckého a technického pokroku. Tato cesta byla pro Condorceta zárukou lidského štěstí a blahobytu. Každý z nich upřednostňoval ve svých koncepcích jiný druh životních hodnot.

Ve své práci jsem došla k tomu, že Rousseau zaujímá zcela svébytné postavení v rámci osvícenského myšlení. Nejen tím, že kritizoval základní principy osvícenství, neochvějnou víru v rozum a víru ve společenský pokrok, ale i tím, že vytvořil vlastní specifickou koncepci člověka a jeho určení.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

CONDORCET, Jean Antoine Nicolas de. *Náčrt historického obrazu pokroků lidského ducha: dodatek: ukázka ze stati Úvahy o otroctví černochů*. 1. vyd. Praha: Academia, 1968.

CORETH, Emerich a SCHÖNDORF Harald. *Filosofie 17. a 18. století*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. ISBN 80-7182-119-5.

GAUTHIER, David P. *Rousseau. The sentiment of Existence*. New York: Cambridge University Press, 2006. ISBN 978-052-1809-764.

DOSTÁL, Antonín. *J. J. Rousseau*. Praha: Orbis, 1947.

DUROZOI, Gérard, ROUSSEL, André a BINDER, Jan. *Filozofický slovník*. Praha: EWA, 1994. ISBN 80-85764-07-5.

DÜLMEN, Richard van. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století). III., Náboženství, magie, osvícenství*. Praha: Argo, 2006. ISBN 80-7203-813-3.

HALADA, Jan. *Osvícenství – věk rozumu*. Praha: SPN, 1984.

HORYNA, Břetislav. et al. *Filozofický slovník*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-718-2064-4.

MCGREAL, Ian Philip, ed. *Velké postavy západního myšlení: slovník myslitelů*. V českém jazyce vyd. 2. Praha: Prostor, 1999. ISBN 80-7260-002-8.

RILEY, Patrick, ed. *The Cambridge companion to Rousseau*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. ISBN 0-521-57615-6.

ROUSSEAU, Jean-Jacques. *Rozpravy*. 2., rozš. vyd. Překlad Eva Blažková, Jindřich Veselý, Vojtěch Zamarovský. Praha: Svoboda, 1989. ISBN 80-205-0064-2.

RÖD, Wolfgang. *Novověká filosofie II. Od Newtona po Rousseaua*. Praha: Oikoymenh, 2004. ISBN 80-7298-109-9.

STARK, Stanislav. *Filozofie člověka v historickém kontextu*. Plzeň: Západočeská univerzita, 2008. ISBN 978-80-7043-711-7.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-7113-041-9.

ŠPELDA, Daniel. *Renesanční a novověká filosofie*. V Plzni: Západočeská univerzita, 2009. ISBN 978-80-7043-822-0.

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení. Od Thaléta k Rousseauovi*. 2. rozšířené vyd. Praha: Paseka, 1999. ISBN 80-7185-243-0.

WEISCHEDEL, Wilhelm. *Zadní schodiště filosofie*. 2. vyd. Olomouc: Votobia, 1995. ISBN 80-7198-015-3.

ZNOJ, Milan et al. *Jean-Jacques Rousseau: 230 let od úmrtí: sborník textů*. Praha: CEP - Centrum pro ekonomiku a politiku, 2008. ISBN 978-80-86547-70-1.

Elektronické zdroje:

Bury, J. B. *The Idea of Progress*. Fairford: Echo Library, 2010. ISBN 978-1-40689-482-0.

Dostupný z URL <http://books.google.cz/books?isbn=1406894826>

DENT, Nicholas. *Rousseau*. New York: Routledge, 2005. ISBN 978-041-5283-502.

Dostupný z URL <http://books.google.cz/books?isbn=0415283507>

ISRAEL, Jonathan I. *Democratic enlightenment: philosophy, revolution, and human rights 1750-1790*. New York: Oxford University Press, 2011. ISBN 01-995-4820-X.

Dostupný z URL <http://books.google.cz/books?isbn=019954820X>

10 RESUME

The subject of this bachelor's paper is the unique representative of the French Enlightenment, Jean-Jacques Rousseau and his thinking about human beings and human society. This philosopher has a unique position among the philosophers of the Enlightenment because he personifies a critical response to the basic principles of the Enlightenment thinking, mainly the unilaterally positive role of reason and faith in social progress, and because he created his own specific concept of man and his destiny.

In the first part of the paper general features of the Enlightenment are defined. It also focuses on the French Enlightenment. The following part of the paper includes an analysis of the central concepts of Rousseau's philosophy, which are the natural state, social inequality, social contract theory and freedom. The analysis of the topics mentioned above is based on the writings *A Discourse on the Origin of Inequality Among Men*, and *The Social Contract*. The content of the work includes also Rousseau's skeptical attitude to the sciences and art which he defines in his writing *Discourse on the Sciences and the Arts*. At the end of the paper Rousseau's pessimistic attitude toward progress has been confronted with the optimistic attitude of the French Enlightener Condorcet, who was a supporter of the ideals of the Enlightenment.